

hláská

ročník XIII, 2002, č.4

Výzkum zámeckého dvora v Manětíně

Eva Kamenická

Od 1. 1. 2002 byl manětínský zámek s areálem parku prohlášen Národní kulturní památkou, nemenší hodnotu mají barokní sochy a sousoší městské památkové zóny Manětín, celé městečko je citlivě architektonicky komponováno po velkém požáru roku 1712. Leží na jižním úpatí stolové Chlumské hory v průmyslem nezasazené lesnaté krajině a je proslulé jako "západočeská perla baroka". Od ledna 2002 byl přidělen zámek v Manětíně (okr. Plzeň -sever) do správy Státního památkového ústavu v Plzni. Do této doby jej vzorně spravovalo a rekonstruovalo Okresní vlastivědné muzeum severního Plzeňska v Mariánské Týnici; byly vykoupeny původní pozemky zámeckého areálu a upraveny majetkoprávní poměry, na zámku byla obnovena na vysoké úrovni zámecká expozice, restaurovány obrazy a mobiliář, v nedávné době byl rozšířen i návštěvnický okruh v nové rekonstruované střední části zámku, kde byly předtím sídlo a byty Lesní správy Manětín. V posledních letech se podařilo muzeu získat i hospodářský dvůr v sousedství zámku, značně zdevastovaný dlouhodobým užíváním JZD.

Během zmíněné rekonstrukce byl současně proveden stavebně historický průzkum zámku (Pavlík - Ebel 1990), kdy byly ve sklepech v jeho severozápadní i v severovýchodní části zjištěny starší zděné konstrukce středověkého původu - zdivo základů, pokračující i v přízemí objektu. Později byla zpracována částečná archivní rešerše zámeckého dvora dr. Vratislavem Ryšavým. Stavebně historický průzkum předpokládá, že rondel v jihozápadním koutu - výrazná dominanta hospodářského dvora - vznikl při stavebních aktivitách Hrobčických koncem 16. století (oválný půdo-

rys, diagonála dvora) a že se na něj z vnitřní strany nespojovala hradba renesančního dvora.

Záchranný archeologický výzkum byl vyvolán havarijním stavem dvora, kde se již před několika lety zřítily krovy a propadly klenby západního křídla stáji. Úkolem výzkumu bylo rozmístit sondy tak, aby sledovaly nejen archeologická souvrství, ale současně také stav základů budov (projekt statiky) a pokusily se zjistit průběh odvodnění. V tomto často zaplavovaném území na levém břehu Manětínského potoka byly jistě v baroku a snad i dřívě vyžděny stoky, již z toho důvodu, že dvůr je rozložen na mírném jižním svahu. Od severu, z úpatí Chlumské hory, směřovalo dřívě k městečku několik strží s drobnými vodními toky. Ty byly pravděpodobně jimány již ve středověku a přiváděny dřevěnými vodovody.

Rozhodnutím Referátu kultury okresního úřadu Plzeň - sever č. j. RK 2001/202 ze dne 23. 4. 2001 bylo stanoveno, že sondy budou situovány především před jižní objekt dvora a do jeho interiéru, který navazuje na

Celkový pohled na Manětín. F. Kupka 1895

rondel. Další sondy měly být rozmístěny v prostoru dvora tak, aby zjistily eventuelní průběh historické kanalizace. Sondáž měla být provedena také ve východním křídle dvora (bývalý pivovar), kde však pro stavební práce nemohly být sondy rozmístěny (rekonstrukce krovu a krytiny, lešení, výklizy). Pivovar byl v provozu zhruba do poloviny 19. století, před rokem 1862 byl přemístěn do jižní části zámeckého parku, do barokní sýpky.

Než však uvedeme výsledky záchranného archeologického výzkumu, nahlédneme do historie Manětína. Poprvé je zmiňován v prvé čtvrtině 12. století, kdy jej s blízkými vesnicemi Lipín, Kahovem a Vescem a i s tržištěm daruje kníže Vladislav I. svým příbuzným. V roce 1169 pak toto zboží postupuje Vladislav II. řádu sv. Jana v Praze a přidává ještě Hodovíz, Osojno a Pláně. K roku 1182 je již v Manětíně připomínán kostel, johanité získávají další vesnice v blízkém či vzdálenějším okolí, zřizují v Manětíně komendu a slučují s Manětínem vsi Kahov a Vesce. Vzniká tak město, jemuž panovník roku 1235 uděluje privilegia (srovnej Kočka 1932, 6 - 7). Od roku 1382 jsou vedeny městské knihy, které se zachovaly dodnes (1382 - 1465, 1465 - 1705). Městský charakter Manětína zvyrazňovala nějaká forma opevnění, neboť tu existovaly brány - Svatobarborská (SOKA Plasy, fol. 35 b) a západní poblíže kostela (dosud neidentifikovány).

Johanitské komendy u nás byly především útulky veteránů, tedy rytířů již neschopných boje s nevěřícími, a zároveň měly poskytovat přístřeší a ošetření poutníkům ve špitálech. Komendu řídil komtur a byli tu také kněží a služební bratři. Rytířů na odpočinku nebýval v komendách velký počet a hospodářské záležitosti zařizovali ostatní členové komendy. Obydli řeholníků bývala připojena ke kostelu a "čerpala vzory z dispozice pevnostních staveb" (Kolektiv 1985, 256 - 258, 457). Manětínští komturové byli převážně příslušníky vyšší šlechty a známe jejich souvislou řadu od poloviny 14. století až do počátku husitských válek (např. ze Zvířetic, z Ronova, z Oseka, z Bystřice, z Rýzberka, z Vartemberka). Sídlem komturů byla podle regionálního historika Václava Kočky (1932, 8) "tvrz u samé brány". "Tvrz u samé brány" je zmíněna v městských knihách (SOKA fol. 38 a).

Vláda johanitů v Manětíně končí prakticky po roce 1420, kdy král Zikmund zapsal manětínské panství Bohuslavovi ze Švamberka. Po jeho smrti od roku 1425 drží Manětínsko jeho bratr Hynek Krušina ze Švamberka. V roce 1427 byl Manětín vyloupen husitským vojskem a město se zadlužilo natolik, že bylo nuceno prodat monstrenci a relikvii - ruku sv. Barbory. Duchovní správa johanitů upadala, žilo tu již jen pár řeholníků a roku 1432 byla komenda opuštěna docela. Stala se pak sídlem panských úředníků. Panství spravovali švamberští purkrabí (např. roku 1423 Petr Labuť ze Švamberka z vedlejší rodové větve, v letech 1434 - 1444 Prokop z Křečova) a jim podřízení vladaři (1440 Markolt z Blažimí, 1450 Janek pisar). Okolo poloviny 15. století zaniká v Manětíně úřad purkrabiho (Kočka 1932, 9 - 10).

Manětínské zboží bylo připojeno k panství hradu Švamberka, kde většinou Švamberkové sídlili (později i jině). Protože však bylo Manětínsko přece jen od Švamberku dosti vzdálené, byl tu pro lepší správu za-

chován úřad vladaře, později hejtmána. Švamberkové roku 1459 prodali mlýn pod kostelem v městě Manětíně (čp. 8) právem zákupním mlynářům Vojkovi (Kočka 1932, 10) a ten jej již roku 1464 prodává mlynář Petru Němcovii (SOKA, fol. 35 b). Tento mlýn náležel jistě k hospodářskému zázemí komendy. Z městských knih víme, že poblíž panského sídla byla panská lázeň, kterou Bohuslav ze Švamberka roku 1464 prodal měšťanu Hanušovi Cibulkovi a zároveň prodal obci nivu za branou Svatobarborskou (SOKA Plasy, 35 a). Roku 1476 Bohuslav prodal svému zdejšímu vladaři, panoši Hilbrantovi z Řepan, dům Rozsekanovský ve městě Manětíně s lukami (Kočka 1932, 12). Vladař však pro neshody s pánem roku 1481 sběhl a proto Bohuslav prodal "jeho dům s tvrzi" sousedovi láhovi Vlasatému (SOKA, fol. 38 a).

Roku 1476 zemřel v Manětíně kněz Jan, poslední johanita. Mistr řádu slíbil, že dodá kněze řeholníka, postarají-li se mu osadníci o přibytěk, aby nemusel "v podruží bydlet". Z toho je zřejmé, že v panském sídle (v bývalé johanitské komendě, kde jistě přebýval i farář - řeholník) již nemohl z nějakých důvodů bydlet. Přitom byli johanité dosud právně majiteli Manětína a Švamberkové jen zástavními držiteli! Tento stav se změnil až v roce 1483, kdy johanité se svolením panovníka Švamberkům manětínské panství odprodali. Bylo tehdy tvořeno městečkem Manětínem a 28 vesnicemi (Kočka 1932, 12 - 13, 20).

V následujícím období, na počátku 16. století, panuje v Manětíně zvláště, propukají neshody mezi městem a správou panství řízenou hejtmánem a posléze je manětínské panství rozděleno na tři újezdy neboli úřady - k úřadu rychtářovu přidělen Manětín s blízkými vesnicemi, k úřadu vladařovu vsi na Bezvěrovsku a k úřadu chlumskému ves Chlům a další vsi za Chlumskou horou. Mezi správou a městem jsou trvalé neshody a obyvatelé odmítají vykonávat zemědělské práce na rychtářství a na vladařství. Roku 1534 prodala vrchnost městu panský pivovar (místo kde stál není známo). A konečně v roce 1544 Švamberkové prodávají celé švamberké panství i s Manětínem. Novým majitelem se stává Volf mladší Krajč z Krajku, který se ale roku 1547 účastňuje odboje proti Ferdinandovi I. Manětín je vyloupen císařským vojskem a Volf přinucen postoupit obě panství panovníkovi. Tehdy bylo manětínské panství tvořeno již jen městečkem a osmi vesnicemi; vsi v okolí Bezvěrova byly organizačně připojeny k panství hradu Švamberka (Kočka 1932, 13 - 14).

Ferdinand I. už v následujícím roce 1548 směnil švamberké a manětínské panství s Jeronýmem Šlíkem z Holče na Rabštejně za jeho panství v Podkrušnohoří. Šlíkové prodávají roku 1550 městu popluží s lukami, rybníkem a mlýnem Růžkovským pod kostelem (čp. 8), které obec dosud měla v nájmu. V roce 1560 pak prodali Šlíkové manětínské panství Jeronýmovi Hrobčickému z Hrobčic na Pětípsech. Ten potvrdil městu privilegia z let 1235 a 1461, zajistil povolení ke konání druhého výročního trhu a udělil městu právo pečeti červeným voskem. Zdá se, že po dlouhé době se poměry v městečku uklidnily, ovšem ne na dlouho. Jeroným starší Hrobčický umírá roku 1571 a o majetek po něm se podělili jeho čtyři synové. Manětínské panství, k němuž mimo městečka patřily už jen čtyři vsi, dědí Jeroným mladší. Byl přičinlivým hospodářem, kupoval další panství

a k Manětínu nazpět přikoupil osm vsí, v minulosti od manětínského panství odtržených. Podle názoru regionálního historika V. Kočky dal v městě Manětíně na místě bývalé komendy velkým nakladem postavit nádherný zámek a při něm pivovar a poplužní dvůr (Kočka 1932, 14 - 15).

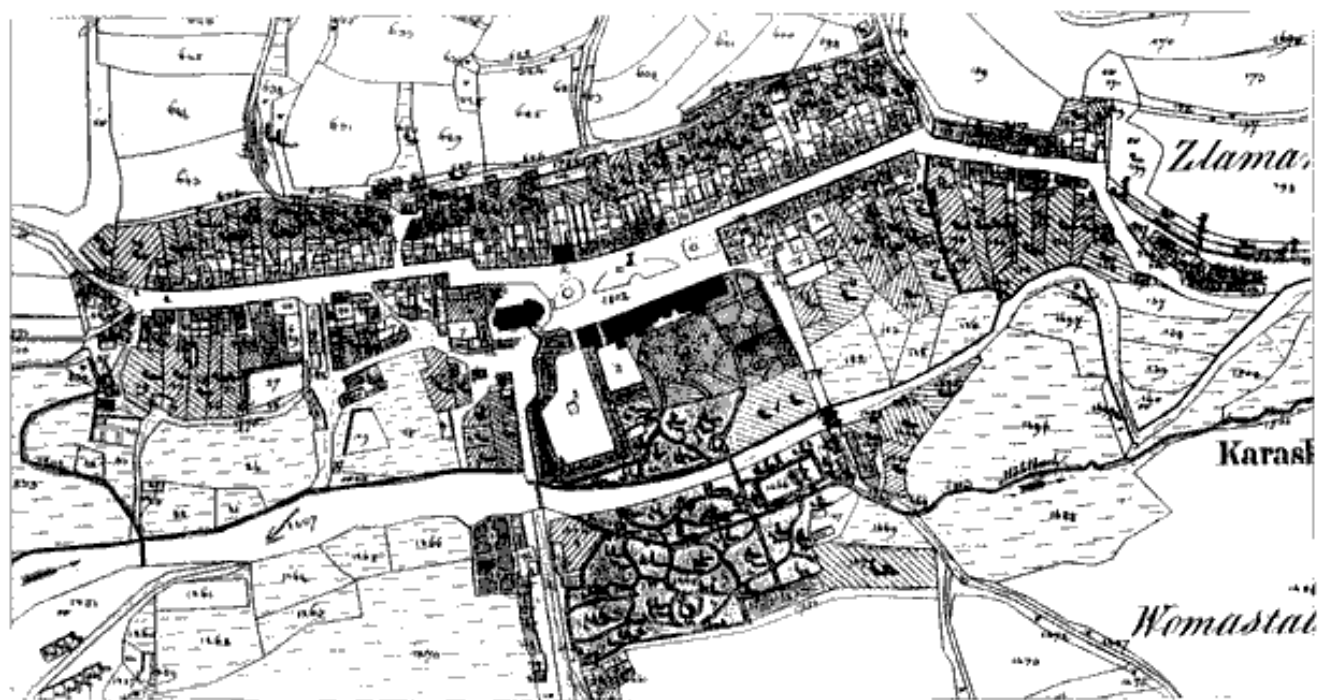
Jeroným Hrobčický, píšící se roku 1587 "na Manětíně a Košticích", se jako pravý renesanční podnikatel rozmnožující cílevědomě svůj majetek dostává do sporů s poddanými. Rychtáři ze sedmi vesnic si na něj roku 1592 stěžovali dokonce samotnému císaři Rudolfovi, že všechny obecní i poddanské lesy zabral, roboty ze tří dnů zvýšil na 22 dnů, že musí zajišťovat dopravu vrchnostenského materiálu a že každý sedlák musí pánovi dodat tři čtvrtce lískových ořechů. Dále si například stěžovali, že dodává do krčem špatné pivo a nutí poddané, aby ho co nejvíce vypili. Jeroným se hájil tím, že několik let bydlel v Košticích a za svého úředníka v Manětíně nemůže nést odpovědnost. Poddani jsou mu ale dlužní mnoho dní roboty a při upominání úředníkem jsou vzpurní a neposlušní. Lezou do stodol a kradou obilí, ve dvorech kola od vozů a v lesích dříví. V pánově nepřítomnosti vlezli oknem do pokoje, všechno ukradli a odnesli (Kočka 1932, 51 - 53). Z informace bohužel nevyplývá, zda zloději vlezli oknem do manětínského zámku nebo do obytného domu ve dvoře Osojně, neboť popis sporu je připojen V. Kočkou ke staří o dvoru Osojnu na Manětínsku (Kočka 1932, 51 - 53).

Jeroným umírá roku 1603 a mezi jeho syny bylo rozděleno dědictví. Manětínské panství se dostalo Zdislavu Albrechtovi, zemělemu již roku 1615, který odkázal panství bratru Janu Vilémovi. Bratři Hrobčičtí nebyli dobrými hospodáři - další z bratrů, Ferdinand Burjan, zcela pozbyl své dědictví a v roce 1615 bylo zjištěno, že přes dva roky "seděl" v Újezdě (ves na manětínském panství) a "ostatek času až do smrti" (- 1614) žil v Manětíně. Roku 1616 si dal Jan Vilém Hrobčický zapsat

majetek do desek zemských: "Manětín se sídlem panským, při něm sklepy podzemní suché, všeliké pokoje s komorami, pekárna, kuchyně, stáje, ratejna pro čeledě, lázně, stodola, pivovar, zahrada kořená, štěpnice jedna při městě, druhá pod zámekem, dům ve městě na rynku...". Výčet majetku pokračuje chmelnicemi, mlýny, kostelními podacemi, potoky, rybníky, dědinami a lesy. Uvedeno je také deset vesnic a dva poplužní dvory, v Osojně a v Lipim (Kočka 1932, 15 - 16).

Jan Vilém Hrobčický prodává roku 1617 zadlužené panství Kryštofu Karlovi z Roupova na Herátcích a Humpolci, nejvyššímu královskému sudímu, kterému je však po bělohorské porážce stavů zkonfiskován majetek. Konfiskát byl pak roku 1622 prodán Esterě Lažanské z Bukové, manželce Jiřího Mitrovského z Nemyšle, který byl horlivým katolíkem. Usadil se v Manětíně, vypudil odtud protestantského kněze, nahradil jej jezuitou a nutil poddané ke změně víry, až se pobouření měšťané ozbrojili a oblehli ho na zámku. Povolané vojsko z Plzně však odpor potlačilo. Estera v roce 1639 na smrtelném loži postoupila manětínské panství svému bratru Ferdinandu Rudolfovi Lažanskému. V průběhu třicetileté války byl Manětín zpuštěn a vyhořel. Před válkou bylo v městečku 48 domů, ale ještě tři roky po válce, roku 1651, byly 22 domy pusté (Kočka 1932, 16 - 18). Po roce 1653 byly zámek i blízko něj ležící kostel sv. Jana Křtitele označeny jako "zplundrované". Roku 1655 je zdejší sídlo nazváno tvrzí, i když již předtím bylo uváděno jako zámek. Toho roku Ferdinand Rudolf postoupil panství nejstaršímu synovi, ale vymínil si pro sebe vlašské a jiné stromy, pěstované v nádobách v okrasné zahradě (Ebel - Paviš 1990, 9, 11).

V následujícím období, za vlády Lažanských z Bukové, prožívá Manětín nebývalé období rozkvětu a hospodářské stabilizace. Lažanští přikupují vesnice i celá panství, roku 1695 staví v místech starého gotického nový barokní kostel sv. Barbory pod městem, zakládají

Manětín roku 1839. Černě zvýrazněn zámek, radnice a kostel sv. Jana Křtitele. Zámecký dvůr nese č. 2. Kostel sv. Barbory je situován východně od města, mimo výřez.

hospic. Také zámek byl zřejmě v raném baroku za Karla Maxmiliána Lažanského upraven a rozšířen, ale nedochovaly se nám o tom písemné zprávy (Ebel - Pavlík 1990, 10). Na stavební aktivitu ukazuje honosný portál brány do dvora nesoucí letopočet 1678.

Rozvoj byl přerušena katastrofou: 22. září 1712 vypukl totiž v Manětíně hrozný požár, který postihl zámek, kostel, školu, masné krámy a přes polovinu městečka. Místní židé byli obviněni z úmyslného založení ohně a hraběnka Lažanská je naráz vypověděla z města a ve své závěti zdůraznila, že žádný majitel panství je ani v budoucnu nesmí ve městě trpět. Václav Josef Lažanský hned po ohni velkým nákladem dal opravit či spíše nově vystavět zámek i kostel sv. Jana Křtitele. Stavbu řídil známý stavitel T. Haffenecker, ve výčtu prací po požáru je také stržení altánu, zřejmě rondelu, který byl snižen (Ebel - Pavlík 1990, 93, 97). Do západní části nového zámku bylo pojata zdivo staré gotické tvrze, zjištěné tu stavebně historickým průzkumem (Ebel - Pavlík 1990, 90). Václav Josef Lažanský zemřel již roku 1715 a východní křídlo zámku nebylo již dokončeno. Po jeho smrti (+ 1715) vládla v Manětíně vdova Marie Gabriela společně se syny až do roku 1733, kdy se odstěhovala do Chříče a Manětínsko přenechala potomkům (Kočka 1932, 18 - 19, 22). Za nich dosáhl Manětín největšího vzestupu ve výstavbě městečka, jeho sochařské výzdobě a architektonické kompozici, na výzdobě obou kostelů i zámeckých interiérů se podíleli nejznámější umělci českého vrcholného baroku, 18 soch světců při cestě ke kostelu sv. Barbory vzniká v letech 1728 - 1744 (Kočka 1932, 22). Manětín se stává centrem kulturního života této oblasti západních Čech.

Lažanští z Bukové kupovali další panství, založili u zámku barokní zahradu s oranžérií a zámek zvelebovali (Ebel - Pavlík 1990, 11). Prokop Lažanský zakládá v Manětíně po roce 1780 manufakturu na sukna a v době napoleonských válek je dodavatelem rakouské armády. Lažanští zastávají významné státní funkce a snaží se na svých panstvích o drobné průmyslové podnikání. Po více než 320 letech, po roce 1945, byl Lažanským manětínský zámek s příslušenstvím zkonfiskován. Tolik stručně k dějinám Manětína a nyní přejdeme pomalu k vlastnímu archeologickému výzkumu zámeckého dvora.

V severozápadním nároží manětínského zámku (jeho obytné západní křídlo tvoří východní část dvora) je zřejmě vkomponována část bývalé "tvrze" johanitské komendy, o které se zmiňují písemné prameny. Podle sondáží při výklizech sklepů v této části zámku a z výsledků stavebně historického průzkumu je patrné, že je pod nárožím, průjezdem a pod další místností založena starší stavba, než zmíněný renesanční zámek (Ebel - Pavlík 1990; Fák 1994). Její mohutné kamenné zdivo prostupuje přízemím a zasahuje také zčásti pod schodišťový přístavek zámku. Spolu se západním zámeckým křídlem tvoří dispozici tvaru "U". Není vyloučeno, že komenda byla uzavřena i jižním křídlem s malým nádvořím uvnitř. Z písemných pramenů víme, že tvrz stávala u brány. Nezdá se pravděpodobné, že by stála u městské brány; spíše je možné, že se jedná o bránu komendy.

Johanitská komenda musela mít rozsáhlé hospodářské zázemí, které lze předpokládat právě pod kostelem sv. Jana Křtitele, v místě dnešního dvora a v nejbližším okolí (mlýn čp. 8). Ve tvrzi komendy pak nejspíše sídlili

úředníci zástavních držitelů a nových majitelů panství, ale podle výše uvedených skutečností se zdá, že na vlastní hospodaření v Manětíně šlechta spíše rezignovala (prodej lázně, domu s tvrzi, pivovaru, pronájem a posléze prodej popluží a mlýna). Až ve druhé polovině 16. století, v období rozmachu režijního podnikání šlechty, vzniká v Manětíně spolu se stavbou nového zámku také nový renesanční hospodářský dvůr. Podle zápisu v deskách zemských z roku 1604 vystavěl zámek, dvůr a pivovar Jeroným mladší z Hrobčic (Ryšavý 1994, 52, vládnoucí v Manětíně v letech 1571 - 1603). Potvrzuje to výše uvedený Kočkův názor.

Renesanční dvůr se v původním půdorysu zachoval dodnes. Velká stodola v severozápadním koutu dvora zůstala, až na krov, téměř bez stavebních změn. Ostatní stavby (chlévy, stáje, pivovar, rondel) byly upravovány v raném baroku a později, po požáru celého města roku 1712, získaly jednotně architektonické ztvárnění. Prvořadým úkolem záchranného archeologického výzkumu v zámeckém dvoře v Manětíně bylo zjištění systému odvodnění. Systém stok a vodovodů tu fungoval v raném a vrcholném baroku, kdy byl dvůr plně v provozu. V srpnu 2001 zde tedy bylo vykopáno několik sond.

Sonda I o šíři 200 cm a délce 350 cm byla položena v rohu u rondelu podél vnější stěny jižní stáje. Po cca 10 cm skrytého drnu a humusu se objevila kvalitní oblázková dlažba, která byla přiložena jak ke stěně rondelu, tak i jižní stáje, kde byla před vchodem porušena odtokovou novodobou jímkou. Vzhledem ke kvalitnímu provedení dlažby bylo od hloubkové sondáže v napojení rondelu a jižního křídla na přání správy zámku upuštěno. Ze spár mezi dlažbou bylo mimo novodobě glazované keramiky získáno několik zlomků komor tmavohnědě polévaných kachlí a mince z roku 1885. Licové zdivo jižní stěny i rondelu je stejného charakteru - velké pískovcové bloky, přitésané do hrubých kvádrů jsou proloženy tenkými deskami břidlice a spojeny bílou vápennou maltou. Zdivo je v koutu provázáno, šíře stěny stáje i rondelu je cca 140 cm. Levý otvor vstupu do rondelu je dodatečně probourán v místě okenního otvoru. Skrytka byla rozšířena podél obvodu rondelu až za původní vstup. Tam byla odkryta dlažba z druhotně použitých pískovcových desek.

Sonda II rozměrů 350 x 100 cm byla situována na střední ose dvora při vnější lici severní stěny bývalého pivovaru, dnes stodoly. Dvůr se svažuje od severu k jihu a úkolem bylo zjistit alespoň hlavní odvodňovací stoku, která by teoreticky mohla probíhat v podélné ose dvora. Tomu by odpovídalo i umístění kašny. Dříve v tomto prostoru byla spilka pivovaru. Objektu bývalého pivovaru náleží základ z pískovcových bloků, proložených břidlicovými deskami, spojených žlutavou písečnou maltou. Je široký cca 105 cm a v hloubce 60 cm od úrovně odbouraného zdiva (druhotně ubouráno pro vrata stodoly) se rozšiřuje cca o 40 cm. Z vnitřku přiléhá k základu pečlivě vyrovnaná oblázková dlažba. Ta zřejmě náleží až k úpravě dlažby stodol - vozoven, které tu byly zřízeny po zrušení pivovaru. K tomuto základu vně přiléhá rovněž pod drnem dlažba z velkých oblázků, zde poškozená. Je položena cca o 20 cm výše než dlažba v interiéru. Vrstva 6 náleží 2. polovině 19. století, kdy byly do severní stěny křídla pivovaru necitlivě probourány otvory vjezdů v celé výši stěny o šíři více než 6 m. Vrstva 7 pod

ní obsahuje zlomky světlé tenkostěnné keramiky s převážně žlutohnědou polevou uvnitř a stejné zlomky komor kachlů hnědě pořevaných, jako byly nalezeny u rondelu v sondě I. Ve vrstvě 8 a 19 jsou rozptýleny drobné uhlíky a zlomky cihel a břidlice, mohlo by jít o srovnání vrstev a stopy stavební činnosti (17. století?). Vrstva 9, která přiléhá k základu těsně nad jeho rozšířením, by mohla náležet konci 16. století, tedy již době počátku pivovaru. Tato vrstva je také více bohatá na keramický materiál - typická šedá redukčně pálená keramika je doplněna bělavým zlomkem s leštěným povrchem (majolika?) a také malým úlomkem okenního skla kruhového tvaru. Asi 10 cm silná vrstva výmazu z kamen se spálenou vrstvičkou ještě rovněž přiléhá k rozšířenému základu. Z vrstvy 23 pod břidlicovou dlažbou jsou zlomky redukčně pálené, bez charakteristické výzdoby, ale je zde i levý spodní roh kamnového kachle s figurálními motivy, který je možno zařadit do 15. století.

Základ přetíná v hloubce asi 100 cm od povrchu dlažbu z plochých břidlicových desek, která byla odkryta téměř v celé ploše sondy a pokračuje v severním profilu. V západní části sondy je pod dlažbou patrně další část neznámého zdíva ve směru sever - jih; kolmo od základu tu vystupují bloky pískovce a pod břidlicovou dlažbou je znatelná malta pouze v místech tohoto předpokládaného zdíva. Ve střední a východní části sondy je pod dlažbou šedá jílovitá tuhá vrstva s drobnými uhlíky, která obsahuje zlomky keramiky patnáctého, ojediněle snad i zlomek keramiky 14. století. Z této vrstvy (23) byl odebrán vzorek pro diatomární a pylovou analýzu, který dosud nebyl vyhodnocen.

Ze sondy II je zřejmé, že renesanční základ zdi narušuje starší břidlicovou dlažbu a další situace středověkého osídlení v tomto prostoru. Mimo novodobou dlažbu pod dnem nebyla žádná jiná na profilu zachycena. Son-

Zámecký dvůr v Manětíně, pohled na severní část dvora, vpravo raně barokní brána do dvora a severozápadní nároží zámku, kde stála starší tvrz.

da nebyla dotčena z důvodu nutného přesunu na tvrz Vlkošov, kde již probíhaly další zemní práce, pak následovala havárie kanalizace na Horšovském Týně a záchranné výzkumy v Plasích a Klenovce. V září byla již sonda zaplavena vodou.

Sonda III byla položena při jižním boku kašny, rovněž na ose dvora. Není nám známo, kdy kašna vznikla, pochází snad až z 19. století. Situace však byly porušeny novodobým obetonováním a položením betonových skruží, které směřují k hnojišti v jihozápadní ploše. Jako podklad pod betonové trubky byly použity cihly. Za starší podklad můžeme považovat břidlicové desky, které byly uloženy o cca 20 cm níže než cihly. Pod touto situací byly jílovité světlé vrstvy bez nálezů, nejspíše umělé navýšení úrovně dvora. Stoka tu nikdy neprobíhala. Vzhledem k malému rozměru sondy a porušení situací druhotnými zásahy nebylo pokračováno v hloubení vrstev.

Závěrem můžeme konstatovat, že kanál středem dvora tedy neprobíhá, ale byl ověřen průběh stoky v jedné třetině dvora na východní straně, která je dodnes funkční a vyúsťuje do potoka. Západní stoku nám naznačuje poloha hnojiště, kam směřují i drobné kanály bývalých stájí a případ z kašny ve středu nádvoří (sonda III). Při západní stěně zámeckého křídla v interiéru probíhá malá stoka, zakrytá břidlicovými deskami - směřuje do prostoru pivovaru. Jižní část hospodářského dvora je často zaplavovaným územím, sonda II/01 byla umístěna cca 20 m od břehu manětínského potoka. Jižní stodola (bývalý pivovar a stáje) je postavena souběžně s korytem potoka, hladina spodní vody tu dosahuje cca 120 cm pod současný terén, takže je téměř shodná s hloubkou vrstvy, ze které byl odebrán vzorek pro analýzu.

Z časových a provozních důvodů nemohl být záchranný archeologický výzkum v zámeckém dvoře v Manětíně dále rozší-

Manětín - dvůr, sonda I/01, jihozápadní kout u rondelu, detail dlažby. Zdívo jižního křídla je provázáno se zdívem rondelu, rondel je dodatečně snižen a zaklenut, uvnitř patrně zazdívky nik.

fen, ale i tak zjištěné poznatky dovolují interpretovat odkryté situace ze sondy II/01. Archeologické vrstvy a nalezená zdiva svědčí o složitém vývoji dvora a předěle středověké zástavby, která se nacházela mezi kostelem a Manětinským potokem. Je téměř jisté, že od založení renesančního dvora obehnaného kamennou zdí se již jeho půdorys od konce 16. století příliš nezměnil. Někjaká další stavba stála zřejmě při severním zdivu dvora, také vjezd od severozápadu je zřejmě výsledkem pozdějších úprav. Raně barokní brána do dvora s plastickou rostlinnou výzdobou při severozápadním nároží zámku nese letopočet 1678.

Není neobvyklé, že pivovar na svém místě fungoval po 250 let, zejména jde-li o panský pivovar, umístěný ve dvoře. Systém zaklenutí na sloupy a další situace odpovídají přesně popisu vnitřku pivovaru z roku 1830: "Budova pivovaru čp. 2 tvoří v hospodářském dvoře pravý úhel, jehož jedna strana měří 23 druhá 22 sáhů. Šířka této budovy je 5 sáhů. Pivovar je postaven z kamene a vápna. V předštině proti vchodu je klenutá kuchyně, vlevo tři klenuté obytné místnosti s prkennými podlahami a vpravo sladovna sklenutá na střední pilíře, s podlahou dlážděnou kamennými deskami. Tam se nalézá také máčirna z kamene s vodovodem, jedno dřevěné schodiště vede na "Malzboden" s podlahou dlážděnou cihlami. Další takové schody vedou na půdu "auf dem Dachboden". K sladovně (zde humnu) se ve stejné úrovni v rohu řadí hvozď se sítí z litého železa, pak vlastní pivovar s měděnou varnou pánví na 15 várek, se čtyřmi chladicími nádobami. Pak následuje spilka. Při hvozdu je jedna klenutá komora s podlahou dlážděnou cihlami, tři

sáhy a tři stopy dlouhá, tři stopy široká, šindelem krytá, přistavěná zvenčí. Celý pivovar je v dobrém stavebním stavu." (Ryšavý 1994, 53). Dále jsou v inventáři z roku 1830 podrobně popsány stáje kolem okrouhlé věže (rondelu), která sloužila v té době k uskladnění sena a píce, západní křídlo zaujímaly chlévy, dále obydlí ovčáka, které navazovalo na starou stodolu. Využití dvora se po celá století příliš neměnilo. Podle zjištění stavebně historického průzkumu byla v nejjihnější části sklepe s cihlovou klenbou pod západním křídlem zámku (východním křídlem dvora) situována mléčnice (Ebel - Pavlík 1990).

Další poznatky přinese pokračování tohoto výzkumu v následujících letech a další studium archivních pramenů, konfrontované průběžně se stavebně historickým průzkumem jednotlivých objektů. Podrobná dokumentace výzkumu je v Nálezové zprávě ze záchranného archeologického výzkumu Manětín - dvůr, okr. PS, ZAV 8/2001 uložené v ArÚ ČAV. Za pomoci při koncipování tohoto příspěvku děkuji P. Rožmberskému.

Použitá literatura a prameny: Ebel, M. - Pavlík, M. 1990: *Zámek Manětín - stavebně historický průzkum. Strojopis*; Fák, J. 1994: *Výzkum zámku Manětín v letech 1991 - 1993 Severní Plzeňsko - vlastivědná ročenka 59 - 62. Mariánská Týnice*; Kočka, V. 1932: *Dějiny soudního okresu Kralovického II. Kralovice*; Kolektiv 1985: *Dějiny hmotné kultury III. Praha*; Ryšavý, V. 1994: *Hospodářský dvůr zámku v Manětíně. Severní Plzeňsko - vlastivědná ročenka, 52 - 58. Mariánská Týnice*; SOKA - *Státní okresní archiv Plzeň - sever v Plasích, manětinské městské knihy I.*

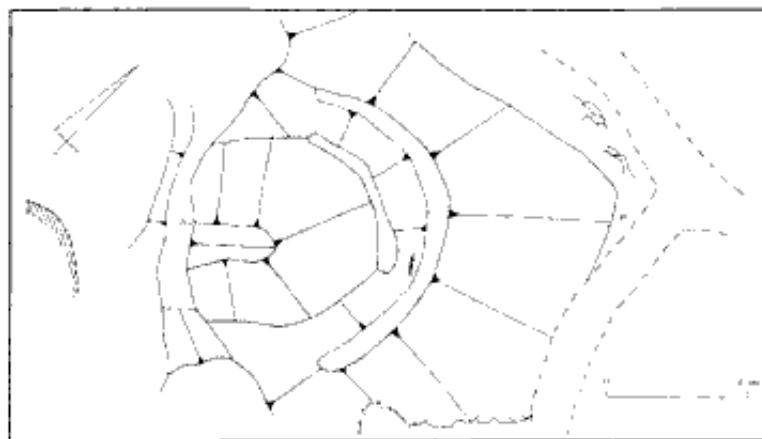
K metodice studia pozdně středověkých zemních fortifikací

Jan Kypta - Jana Richterová

Zásadní předěl ve vývoji hradních fortifikací 15. století vyvolalo výrazné zdokonalení těžkých palných zbraní, tradičně spojované s obdobím husitské revoluce. Zkušenosti se zničujícími účinky kvalitnějších děl se odrazily nejen v rozvoji nových defenzivních prvků obrany hradů, ale i v budování či přestavbě opevnění, umožňující nasazení "hrubých kusů". K pokrokovým inovacím pozdně gotického období se řadí výstavba masivních zemních valů. K nejzdařilejším realizacím patří vnější linie opevnění Klenové (o. Klatovy), tvořená mohutným náspem s obezděným čelem, které navíc zesilují bašty. Dostatečně dlouhý a až 12 m široký pás koruny terasy umožňoval rozestavení i těch nejtěžších děl (Durdík 1999, 256). Diskusi ovšem vyvolává datace, kladená pouze orientačně do doby kolem poloviny 15. století. Avšak výstavba obvodové zemní fortifikace není vždy přímočarým ukazatelem uplatnění aktivní dělostřelecké obrany. Rozbor dochovaných pozůstatků hradeb Českého Brodu (o. Kolín), vybudovaných zřejmě v letech 1445 - 1487, prokázal kombinaci progresivního zemního náspu, přiléhajícího k městské zdi, v níž se uplatňují střílny uzpůsobené výhradně pro lehké palné zbraně (Ebel - Frolík - Razím 1998). S výstavbou pozdně středověkého městského obvodového opevnění, které též nedovolovalo nasazení děl, se střetáváme ve Vimperku (o. Prácheň, Razím 1988). Jediný obranný prvek

umožňující nasazení děl představuje plošina obvodové hrady předsunuté bašty Haselburku.

Cíl předkládaného příspěvku spočívá ve snaze zprochybnit dosavadní interpretace některých pozdně gotických zemních baštovitých útvarů, které se v literatuře vyskytují ve spojení s aktivní dělostřeleckou obranou. K málo poznaným fortifikacím patří pozdně gotické obvodové opevnění hradu Rýzemberku (o. Domažlice). Severovýchodní roh vnější obranné linie zde tvoří podkovovitý násep, údajně "masivní zemní dělostřelecký rondel" (Durdík 1999, 491). Nové detailní zaměření uvedené tvrzení jednoznačně vyvrací. Půlkruhovitý útvar vznikl odkopáním části svahu a navršením valu, který dnes dosahuje výšky zhruba 120 - 145 cm. Úzká koruna, jejíž šířka je dnes asi 90 - 130 cm, nemohla sloužit jako postavení děl, spíše se přikláníme k možnosti využití "rondeľu" střelci s lehkými palnými zbraněmi. Vzhledem ke kompaktnosti náspu, jehož podstatnou část tvoří lomové kameny, nepředpokládáme případně výrazné zúžení koruny náspu erozí. Interpretaci vyřčenou T. Durdíkem vyvrací i přítomnost okopu. V případě zemní dělostřelecké bašty by se totiž dala v daných terénních poměrech očekávat spíše plošina, jejíž zbudování by bylo méně pracné. Na vnitřním svahu východní části valu se na povrchu projevuje zhruba 1 m dlouhý úsek nasucho kladené plenty z lomových kamenů. I když dnes nelze

Rýzmberk (o. Domažlice). Podkovovitý násep v severovýchodním rohu vnější obranné linie (poloha náspu v obranné linii viz Durdík 1999). Srafované vyznačen výšek vnějšího lince zděné bašty, čerchovaně současné cesty (všechna zaměření a kresby autoři)

určit, zda plenta zpevňovala celý průběh vnitřní stěny, může i tento krátký dochovaný úsek svědčit o účelu výstavby zemního tělesa. Vzhledem k výšce náspu, dosahující zřejmě původně zhruba 150 cm, a rovné vnitřní stěně lze pokládat půlkruhovitý valový útvar za téměř nezníčitelné postavení střelců z ručních palných zbraní, které mohlo pravděpodobně odolat i mohutné dělostřelbě. Nelze vyloučit ani přítomnost palisády či jiné dřevěné konstrukce zasazené do koruny náspu, která v daném případě sloužila jako postavení střelců. Uvedenou možnost ale považujeme za méně pravděpodobnou.

Podobně jako "rondel" na Rýzmberku lze posuzovat i zemní baštu na hradě v Dolní Bělé (o. Plzeň - sever). Obrannoschopnost severní linie valu zesiluje podkovovitý útvar, jehož středová plošina se nalézá zhruba 1,5 m pod korunou náspu (Novobilský - Richterová 1996, 18). I zde si jen těžko představíme děla postavená na nepřiměřeně úzké koruně náspu. Šířka koruny je přibližně 1 m, detailnějšímu poznání a zaměření však brání hustý porost. Zeela jistě se nejedná o pokrokové řešení, pokud podkovovitý násep nebudeme považovat za stanoviště střelců z ručních palných zbraní.

Shodné rysy vykazuje i lunicovitý valový násep, který navazuje na severní konec čelního valu hradu Pravdy (o. Louny). V literatuře se opět setkáme s hodnocením útvaru jako "dělostřeleckého palebného postavení", přičemž na koruně náspu bychom měli "předpokládat nejspíše roubenou obrannou chodbovitou krytou nástavbu" (Durdík - Štauber 1995, 8 - 9, srv. též obr. na s. 11). Námí provedené zaměření však danou interpretaci zpochybňuje a zcela vyvrací existenci roubené nástavby. Koruna valu, dnes široká 70 - 100 cm, jistě nemohla nést konstrukci, sloužící jako kryt těžkých palných zbraní. Ty zde nemohly být rozmístěny ani volně. Vzhledem k současné šířce valu nepředpokládáme podstatné zúžení koruny valu oproti původní středověké podobě. Při hledání smyslu lunicovitého útvaru sledujeme podobnost s výše uvedenými baštovitými útvary. Poněkud zarážející je převýšení koruny náspu oproti vnitřní ploše, které dosahuje zhruba 230 cm. Pokud měl zemní val střelce kryt, setřela eroze úpravu vnitřního svahu, která sloužila jako "ochoz" pro obránce. Pozornost vzbuzuje i mohutný zemní val, představující čelní fortifikační linii. T. Durdík s B. Štaubrem (1995) jej spojují s úlohou, kterou v ji-

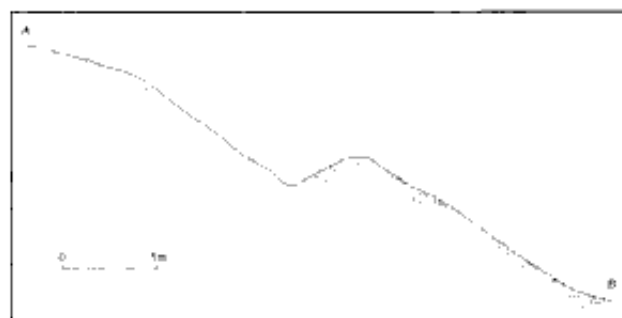
ných případech plnila štítová zeď, chránící jádro hradu před dělostřelbou. Převýšení koruny valu oproti téměř rovnému terénu před hradem činí zhruba 3 - 4 m, což v případě umístění děl zhruba 300 - 400 m před opevněním dovolovalo útočnickům odstřelovat podsebití obvodové hradby. Val tedy zřejmě sloužil nejen jako štítová fortifikace, ale především jako pevná pozice tarasnic či střelců z ručních palných zbraní, kterou nedokázali útočníci výrazněji eliminovat.

Zemní dělové bašty se od výše uvedených objektů podstatně odlišují. Tělesa jsou nasypána nejčastěji do podoby půlkruhových plošin, na které mohly být postaveny těžké kusy. Jeden z reprezentativních příkladů představuje zemní opevnění Chlumu (o. Kutná Hora), zpevněné masivními baštami, které si i přes pozdější narušení uchovaly značně mohutnou podobu (Durdík 1999, 208).

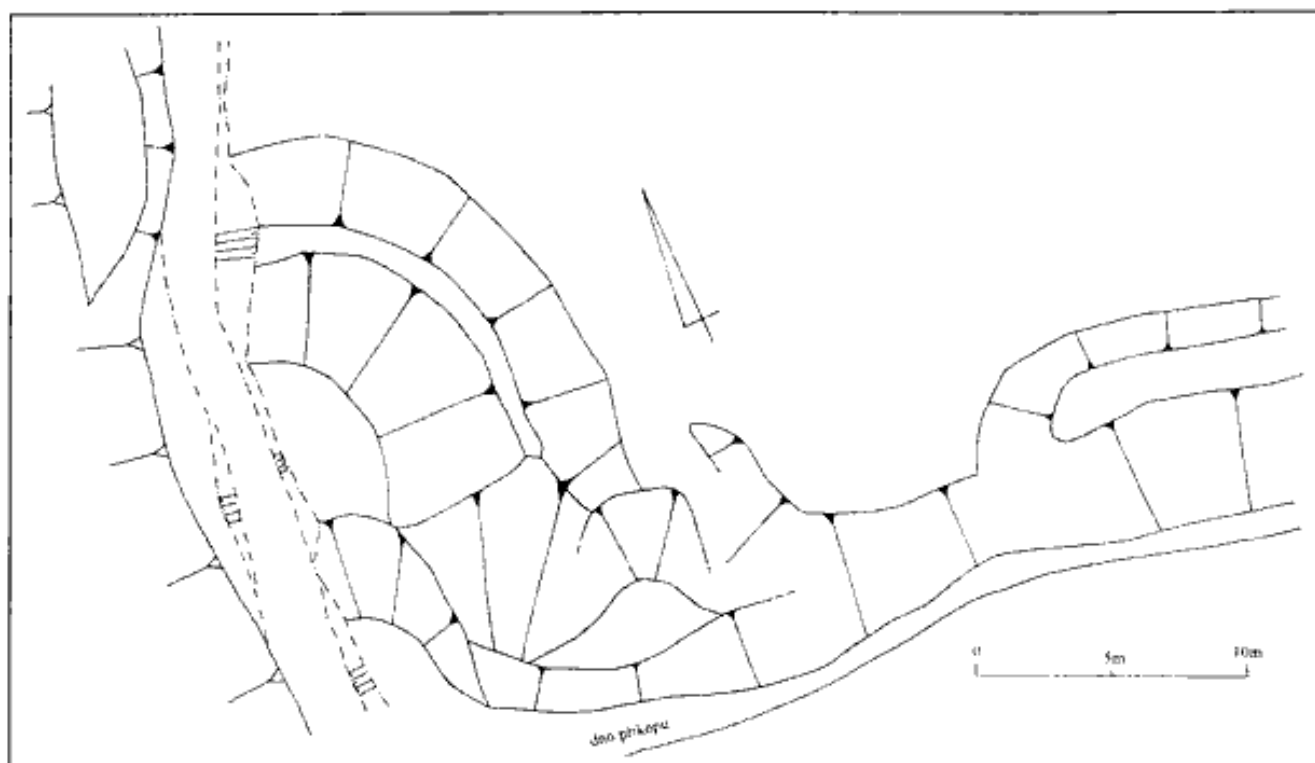
Výrazně menší zemní dělové bašty tvořily prvky aktivní obrany vnější fortifikační linie Frumštejna (o. Plzeň - sever, Čihák - Fritz - Miler - Valenta 1989), modernizované zřejmě na počátku poděbradských válek. Zde lze patrně též přesně identifikovat postavení děla, které prozrazuje prohlubeň na plošině východní bašty - zřejmě pozůstatek okopu.

Výmluvný příklad realizace stavby fortifikace, která se záhy ukázala jako nevyhovující pro aktivní dělostřeleckou obranu, nabízí unikátní situace dokumentovaná na Sioně (o. Kutná Hora). Původně prázdnou zděnou oválnou baštu vyplnil v době ohrožení hradu mohutný násep (Janská 1966, 68), který pravděpodobně až dodatečně dovolil využít baštu ke střelbě z těžkých děl. Dodatečné vyplnění bašty bezpečně prokazuje přítomnost fragmentů nádob, nalezených pod bází náspu, jejichž chybějící části byly nalezeny na nádvoří hradu. Úroveň bašty byla zvýšena o 3 metry.

K opatrnosti při vyslovování závěrů nabádá i nedávno publikovaný stavebně historický průzkum severní dělové bašty předhradí Roupova (o. Plzeň - jih), upozorňující na nelogičnost stavebního projektu novostavby opevnění, realizované kolem roku 1500 či v prvních dekádách 16. století. Nevhodné směry postřelování vedly k zaslepení všech dělových střelen ještě před dokončením stavby a "celý objekt se tak stal jen velmi nákladnou a vlastně zbytečnou podnoží pro ochoz" (Anderle - Škabrada 2000, 12). Situace na Roupově a Sioně zpochybňuje vyslovování soudů o pokrokových řešení jednotlivých fortifikačních prvků pouze na základě zběžného pohledu (srv. Varhaník 1997).

Rýzmberk (o. Domažlice). Řez podkovovitým útvarem.

Pravda (o. Louny). Lamicovitý podkovový násep (poloha náspu v obranné linii viz Durdík 1999), koruna náspu je oproti vnější patě převýšena zhruba o 1,6 m, oproti vnitřní patě o 2,35 m. Čerchované vyznačena současná cesta, dvě souběžné linie v dolní části vyznačují dno příkopu před čelním valem

Výše uvedené poznámky pouze upozorňují na opomíjené aspekty pozdně středověkých fortifikací, kde podstatnou úlohu mnohdy plnilo nasazení pouze ručních palných zbraní (či snad ještě kuší). Jako inspirativní při studiu se jeví výsledky stavebně historických průzkumů, přinášející řadu důkazů o podstatné úloze ručních palných zbraní při obraně měst a hradů i v pokročilém 15. století. Překvapivě často nezachycujeme žádná postavení určená pro těžké palné zbraně, ale mnohdy naopak existenci značné hustoty komor pro střelce z lehkých palných zbraní. Například v Českém Brodě byla hradba "především uzpůsobena k užití palných zbraní, patrně výhradně ručních, avšak rozmístěných ve značné frekvenci v několika horizontálních rovinách" (Ebel - Frolík - Razím 1998, 71).

Literatura: Anderle, J. - Škabrada, J. 2000: Pozdně gotická dělová bašta na hradě Roupové. *Průzkumy památek* 7/2, 3 - 14; Čihák, J. - Fritz, Z. - Miler, J. - Valenta, P. 1989: Povrchový průzkum hradu Frumštejna. *Catellologica bohémica* 1, 201 - 214; Durdík, T. 1999: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha; Durdík, T. - Štauber, B. 1995: *Hrad Pravda*. Praha; Ebel, M. - Frolík, J. - Razím, V. 1998: *Opevnění města Českého Brodu. Průzkumy památek* 5/2, 47 - 76; Janská, E. 1966: O výzkumu hradu Siön. *Muzejní a vlastivědná práce* 4, 65 - 73; Novobilský, M. - Richterová, J. 1996: *Hrad Bělá. Historie a vývoj hradu v Dolní Bělé*. Plzeň; Razím, V. 1988: *Povrchový průzkum městského opevnění Vimperka. Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 6, 125 - 153; Varhaník, J. 1997: *Kotnovská věž v Táboře. Průzkumy památek* 4/2, 51 - 56.

Výsledky archeologického výzkumu jádra hradu Lacemboku u Krchleb

Zdeněk Procházka

Hrad, který česká kastelologická literatura zná pod jmény Lacembok, Hrádek nebo Krchleby, stával 2 km východně od Staňkova v blízkosti vsi Krchleby (okres Domažlice).

Zcela neznámou podobu hradního jádra, pokrytého prohlubněmi a recentními zásahy způsobenými těžbou zdiva bývalého hradu, se pokusil odhalit výzkum prováděný zde v letech 1999 - 2000 Archeologickým ústavem AV ČR Praha a jeho spolupracovníky. V roce 1999 bylo na hradě otevřeno 15 většinou malých zjišťovacích sond. V následujícím roce přibýlo dalších 11 sond, které přinesly mnohem více informací než sondy v roce 1999

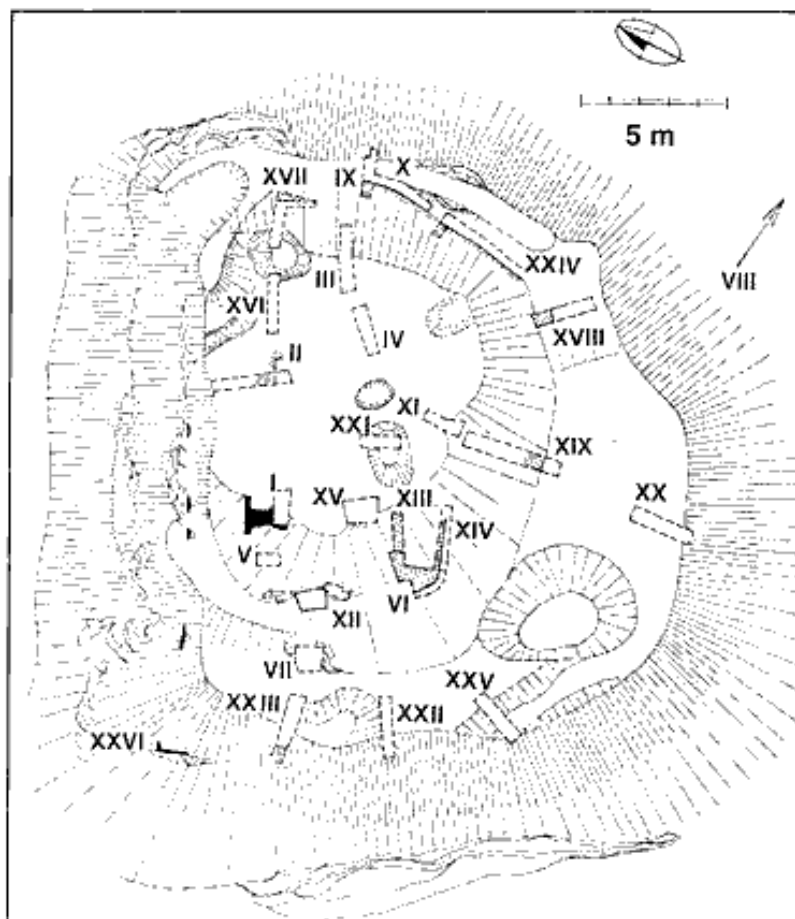
vykopané většinou pouze v prostoru zaniklé obytné věže. Druhý rok výzkumu rovněž prokázal, že hrad byl těžbou stavebního kamene poškozen mnohem výrazněji než bylo původně předpokládáno. Zájem lidí rabujících v minulých staletích stavební kámen z hradu se soustředil především na jádro s mohutným donjonem, jehož zdivo bylo licováno převážně rozměrnými slepencovými kvádry vylámanými v blízkých lomech. Relikty obytné věže byly z velké části odlámany i s částí podloží. Ze sporych zbytků zdiva a místy čitelného negativu zdi bylo však možné určit její rozměry, které při síle zdiva 2 metry činily 10,5 x 15,5 metru. Věž i druhý obytný objekt

položený při západní hradbě jádra byly vytápěny kachlovými kamny sestavenými z nádobkových kachlů s pravouhelným ústím, z nichž část byla obarvena sušičovou engobou. Zvláštností obytné věže byla věžice se zaobleným nárožím přiložená k jejímu jihozápadnímu rohu. Hlavním úkolem této stavby bylo patrně chránit branku vedoucí do hradního jádra, která se s největší pravděpodobností nalézala u její paty. V horních patrech mohl tento nepravidelný útvar obsahovat schodiště spojující jednotlivá patra věže. Vstup do hradu předpokládán vždy od východu byl výsledky výzkumu jednoznačně popřen (srovnej rekonstrukci hradu).

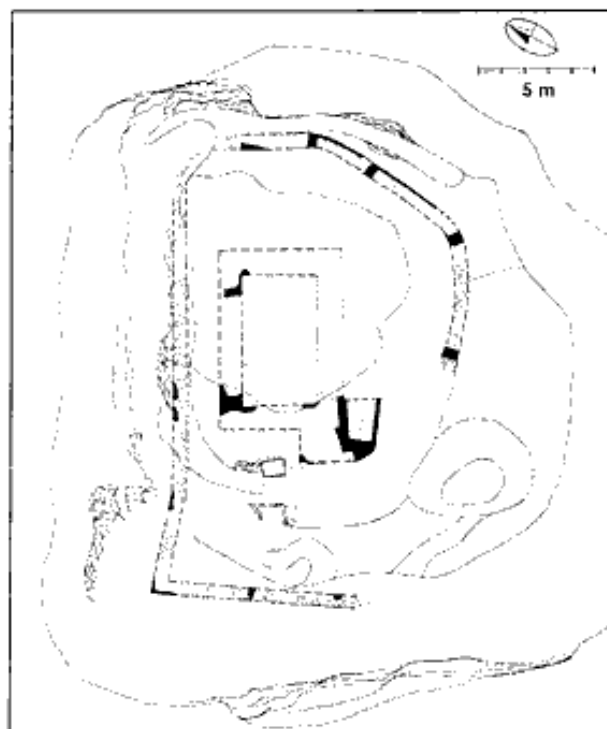
Obvodová hradba horního hradu s příhrádkem uzavírala obdélník o rozměrech přibližně 43 x 35 m. Střed a zároveň nejvyšší místo jádra zaujímala již zmíněná věž. Západní část areálu vyplňoval obdélný objekt přiložený ke hradbám. Jednalo se o stavbu, jejíž tři stěny tvořila obvodová hradba, čtvrtá, snad roubená stěna byla založená na stupni strmě se sklánějícího skaliska. Do přízemí - suterénu této stavby ústila pozoruhodná podzemní šje, propojená s cisternou na vodu, kterou bylo možné snad prostřednictvím primitivního dřevěného vodovodu přivádět vodu do objektu, který byl hned po obytné věži druhou nejvýznamnější stavbou hradu. V prostoru západní, nižší části jádra - příhrádku, se v sondách XXII a XXV jako v jediných ze 26 vykopaných sond zachovala původní nebo jen minimálně pozmeněná stratigrafie. Zvláště situace v sondě XXII - 150 cm vysoká vrstva vypálené mazanice - jednoznačně prokázala, že hrad nebyl postupně opuštěn, jak bylo dosud předpokládáno, ale zanikl po mohutném požáru, který zničil minimálně celé jeho jádro.

Vstup do vnitřního hradu byl umožněn patrně jen pěším. Pravostranná cesta byla vedena brankou pod věžicí a dále po přitesané skalní plošině mezi nádržkou a objektem přistavěným ke hradbám a stáčela se do úzkého průchodu mezi palácem a obvodovou hradbou. Svůj význam při vstupu do obytné věže měla patrně i již zmíněná věžice, bohužel bližší informace k této zajímavé stavbě jsou již nenávratně ztraceny. Součástí horního hradu byl i příhrádek či nižší oddělení jádra položené na jižní straně. Této části hradu se výzkum dotkl jen minimálně - sondami XIX, XX a XXV. Také tuto část hradu obepínala pravděpodobně zeď, která však nebyla objevena. V rozlehlém předhradí byla již v roce 1999 položena pouze jediná sonda, kterou byla ověřena síla obvodové hradby tohoto nezvyklého útvaru.

Výzkum značně komplikovala skutečnost, že při systematické likvidaci zříceniny byly přemístěny tuny násypu a stavebního odpadu, čímž se zcela změnil reliéf terénu, který je dnes v zásadním rozporu s půdorysnou podobou hradu. V některých případech byly zbytky odlázaného zdiva překryty sesutým sterilním materiálem, na němž se rozpadem skutečných kulturních vrstev vytvořily vrstvy druhotné, od původních jen stěží rozeznatelné.

Lacembok - plán jádra hradu s vyznačením jednotlivých sond. Podle zaměření měřičské skupiny AÚ AV ČR Praha (kresba Z. Procházka)

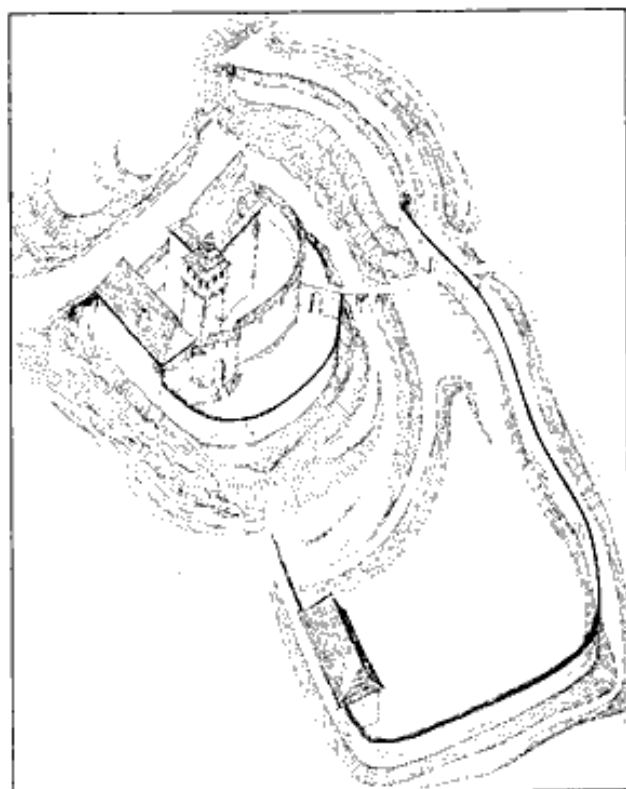

Lacembok - půdorysná rekonstrukce jádra hradu provedená na základě archeologického výzkumu, černě vyznačeno zdivo zachycené v sondách či vystupující nad terén, tečkovaně jeho předpokládaný průběh (kresba Z. Procházka)

Výzkum výrazným způsobem doplnil i značně chudé dějiny sídla, které podle nalezeného archeologického materiálu existovalo již od poloviny 13. století. Kamenný hrad vznikl pravděpodobně teprve kolem poloviny století následujícího. Významné jsou rovněž indicie dokazující již zmíněný zánik hradu požárem v průběhu 1. poloviny 15. století. Ty můžeme ještě doplnit o nálezy militárií (šipka ve spáleništi sondy XXII) a nálezy získané ze soukromé sbírky, zlomek píšťaly, válečková střela, otisk vtoku pro lití olovených kulí. Není zapotřebí velké obrazotvornosti, abychom zánik hradu Lacemboku spojili s válečnými akcemi husitů operujících v této oblasti při svých částých přesunech mezi Plzní a Domažlicemi. Na válečné akce husitů byly v této krajině bohaté především roky 1422 a 1431, kdy byl dohýván nedaleký Horšovský Týn, roku 1427 obsadili husité blízký hrad Roupov. V roce 1431 zahnali kališníci početnou armádu 5. křížové výpravy od blízkých Domažlic a obtěžkáni kořisti se tudy vraceli do vnitrozemí. Právě v tomto roce se také v pramenech naposledy vyskytuje majitel krchlebského hradu Jan Bohuchval z Hrádku.

Nedávný výzkum blízkého hradu Osuvačina, který zanikl rovněž v období husitských válek, tyto představy jen potvrzuje. Stejný osud měl pravděpodobně i další z blízkých hradů, Netřeb. Památkou na některého z Bohuchvalů, kteří Hrádek v období husitských válek vlastnili, je i fragment rozseknutého typáře pečeti s nápisem BOHV., který byl na hradě před časem objeven a společně s nálezy z výzkumu předán Archeologickému ústavu Praha. Z celkové plochy jádra vymezené hradbou a přílehlým příhradkem, která dosahovala 1505 čtverečních metrů, byla sondami narušena plocha o rozměrech 10 x 10 m (100 čtverečních metrů), což tvoří asi jen 6,6 % rozlohy jádra. Po dokončení výzkumu byl terén na hradě uveden do původního stavu.

V neposlední řadě přispěl výzkum i k tomu, že Lacembok může zaujmout své místo v typologii českých hradů, kde rozšíří početnou skupinu hradů s obytnou

Lacembok - předpokládaná podoba hradu na počátku 15. století, pokus o rekonstrukci na základě výsledků archeologického výzkumu (kresba Z. Procházka)

věží. Na Domažlicku je možné do této skupiny zařadit převážnou část kamenných hradů, které vznikly v průběhu 14. století většinou v místech starších hradů tzv. přechodného typu. Vedle významného hradu Nového Herštejna jsou to Netřeb, Osuvačina a dnes již i Lacembok. Výsledky výzkumu s obrazovou dokumentací jsou podrobně zpracovány pro publikování ve sborníku *Castellologica bohemica*.

Tvrziště ve Všeni Zdeněk Fišera

Čtyři kilometry jihozápadně od Turnova se nachází obec Všeň (okr. Semily). Její zdaleka viditelný gotický kostel sv. Jakuba a Filipa je jednou z dominant Českého ráje. V jihovýchodním sousedství kostela jsou dodnes zachovány zbytky středověkého tvrziště. Již samotný název místa Hrádek ukazuje na opevněnou polohu, bohužel dnes značně znečitelnou postupným rozvážením v minulých dobách. Tato tvrz není písemnými prameny nikde doložena. Jediným vodítkem jsou archeologické nálezy a poněkud problematičtější historie nejstarších držitelů zdejšího šlechtického statku.

Podle archeologických nálezů byl prostor dnešní Všeně osídlen již od pravěku. Mladší osídlení z doby hradištní však nelze jednoznačně spojovat s přítomností opevněné polohy. První písemná zpráva o Všeni pochází z roku 1318. Za možnou nejstarší zmínku o Všeni se považuje údaj v listině knížete Břetislava I. z roku 1052, která uvádí bližší nelokalizovatelné místo "Vscen". Počátky středověké kolonizace této části Pojizeří lze spojit s významným kastelánským rodem erbu Ivíce, gene-

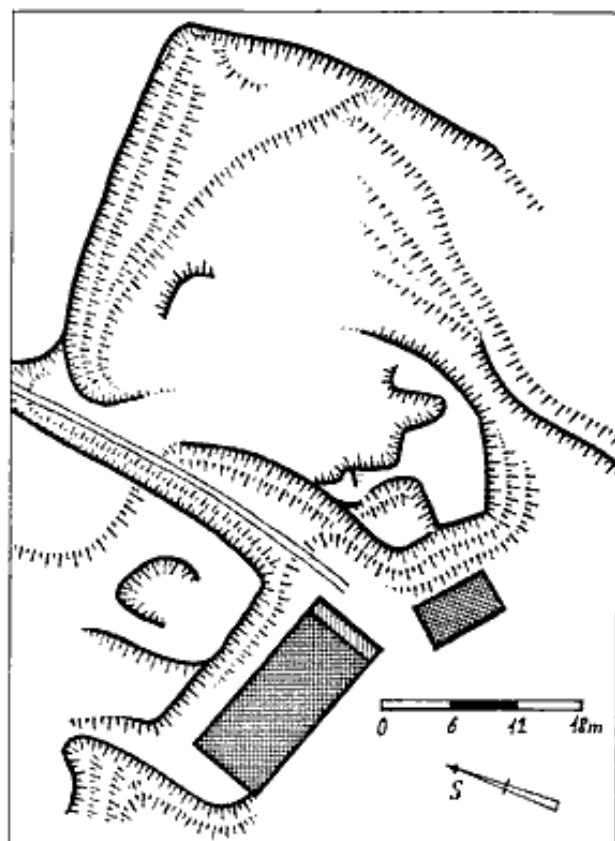
alogicky nazývaným Markvartici. Po tatarském nebezpečí v roce 1241 se členové jednotlivých větví této rodiny stávají držiteli samostatných držav a předky několika rodů, tedy i historicky významných pánů z Valdštejna, z Vartemberka a z Lemberka. Vedle dalších méně významných rodů byli jednou z markvartických větví právě i zapomenutí páni ze Všeně. Jediným bezpečným vodítkem existence pánů ze Všeně se stal Gerstorfský rukopis z Budyšina. Z něho vycházel i Baroloměj Paprocký z Glogolu ve svém díle *Diadochos* z roku 1602. Podle tohoto byl jedním ze synů Chvala (snad Havla) z Lemberka (zemřel asi r. 1271) také Vok ze Všeně. Jeho manželkou měla být Eufemie, dcera Víkarta z Trnavy, moravského a rakouského pána a významného dvořana krále Přemysla Otakara II. Zbytky jeho rodového hradu Thurnau čili Trnava se nachází na rakouském území mezi Vratěním na Moravě a městečkem Drosendorfem v Rakousku. Jediným synem Eufemie a Voka byl Víkart, pokřtěný po svém dědovi. Víkart se však asi nikdy nezačal psát ze Všeně. Po předčasně smrti jeho otce se Eufe-

mie podruhé vdala za moravského pána Jana z Polné. Podobně jako mladší nevlastní bratr Závěš se i Vikart později připomíná s predikátem z Polné. Avšak z Vikartovy počti z roku 1303, kdy svěděl na listině Vítka ze Švábenic, je patrné, že jeho erbovním znamením byla markvartická lvice, tedy erb pánů ze Všeně. V roce 1318 byla Vikartovi z Polné učiněna loupež na jeho majetku v Příšovicích, na Všení a v Olešnici. Rozsah škod byl veliký. Vikart původce loupeže poňal k zemskému soudu. Tato událost dokládá, že Vikart byl skutečně držitelem Všeně a dvou přilehlých vsí. Vikart ze Všeně se naposledy uvádí v roce 1326, nejpozději následujícího roku zemřel. Podle známých dokladů jediným jeho dědicem byla asi jen dcera. Tím rod pánů ze Všeně vymizel z historie. Neznámým způsobem se Všeně dostala do majetku jiné markvartické linie, a to pánů z Vartenberka. Roku 1356 patřila Všeně k soboteckému a roku 1371 k rohozeckému panství.

V roce 1318 není tvrz ve Všení doložena; pokud nebyla rovněž zničena, tak již v této době nestála. To dokládají archeologické nálezy datovatelné pouze do 13. století. Podle starších nálezů byl vytvořen mylný názor, že se na místě opevnění nacházel knížecí hrad. Podle archeologa Jana Kosiny byla celá kostelní ostrožna na druhé západnější straně kostela dalším tvrzištěm, což však nebylo dosud prokázáno.

Dnešní pozůstatky tvrže se nacházejí na zahradě čp. 11. Původní tvar tvrže byl patrně okrouhlý, od sousedního návrší na severní a východní straně byla tvrž oddělena hlubokým příkopem. Dnešní zbylé torzo má přibližné rozměry 15 x 30 metrů s maximální výškou tři metry. Severní část tvrziště je celá odkopaná a rovněž terénní tvary jsou mladšího původu. Při dřívějších nálezech středověké keramiky došlo k objevení cihel, středověkých kachlů a údajně i starých základů. Ke tvrzi patřilo patrně i hospodářské příslušenství, tvořící terénní relikt západně od tvrziště za zmíněným stavením čp. 11.

Použitá literatura: Anděl, R. a kolektiv 1984; Hradky, zámky a tvrže v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, s.

Všeně - současný stav pozůstatků tvrziště. Z. Fišera 1996

524, 525, Praha; Emler, J. 1868: *Reliquae tabularum terrae citationum vetustissimae*, s. 62, č. 309 - 311, Praha; Filip, J. 1947: *Dějinné počátky Českého ráje*, s. 267 - 268, Praha; Kolektiv autorů 1992: *Polná 1242 - 1292, 750 let města Polné*, Polná; Matoušek, P. 1928: *Kronika obce Všeně I*, Paprocký z Glogol, B. 1602: *Diadochos, o stavu panském*, Praha; Profous, A. - Svoboda, J. 1957: *Místní jména v Čechách IV.*, s. 646, Praha; Waldstein-Wartenberg, B. 2000: *Markvartici*, s. 112 - 115, Praha

Tvrze v Alberovicích

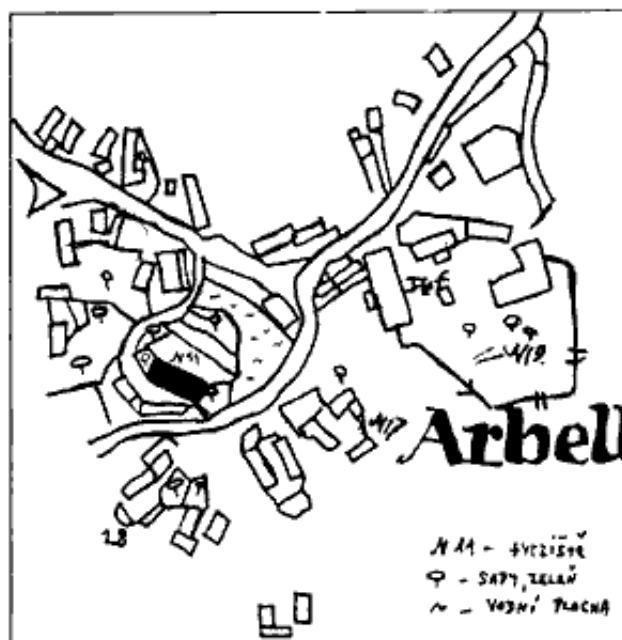
Marek Dušil

Alberovice jsou nenápadná vesnička, která leží v nepříliš hustě obydlené východní části benešovského okresu. Je to krajina polí a lesů, kde je naprostý klid. Jediné, co jej ruší, jsou vozidla projíždějící vsí, neboť leží na silnici, která u Lokte odbočuje z dálnice Praha - Brno. Tato okreska vede přes Alberovice dále na Křivsoudov. Těžko někoho napadne, že zde stála dvě šlechtická sídla - tvrže. Jedinou viditelnou památkou je zde totiž kaplička, která se nedostala ani do čtyřsvazkového díla *Umělecké památky Čech*, vydané v Akademii Praha v letech 1977 - 1982.

Jméno vsi se poprvé připomíná v roce 1354; jejím tehdejším držitelem byl Striž z Alberovic. Nejvýznamnější osobou píšící se po Alberovicích byl Maršik z Alberovic, který je v různých písemnostech uváděn v letech 1399 - 1418 (Šimek 1989, 33). Například 3. 10. 1399 dal společný dar kopy grošů kostelu v Křivsoudově pro počtu duší zemřelých mimo jiné i Maršik z Alberovic. Mezi dárci je však také uveden "Wenceslai ibid. de

Alberovic" (AČ XIX, 199), tedy Václav taktéž z Alberovic. Je dost možné, že ves již byla rozdělena na dvě části, zda ale již na nich stály tvrže nelze nijak doložit. Zde se můžeme pohybovat pouze v oblasti hypotéz, ale bylo by divné, kdyby si Maršik z Alberovic, který jako oblíbenec Václava IV. pobýval na královském dvoře, tvrž nevystavěl. Král dokonce Maršikovi daroval na konci 14. století část městských zdí na Malé straně v Praze u Strahovské brány (Vlasák 1885, 45). Najisto ale nelze říci vůbec nic.

V roce 1415 Maršik a Pešík z Alberovic přivěsili své pečeti na listinu české šlechty k církevnímu koncilu v Kostnici (Vlasák 1885, 45). Oba dva jsou uváděni s predikátem z Alberovic a tedy zřejmě každý z nich držel určitý díl vsi. 24. 3. 1417 pojistil Pešík jednu kopy úroku v křivsoudovském kostele na svém statku, jak nás informuje A. N. Vlasák (1885, 45). Jako Pešíkova otec ale uvádí Adama z Alberovic, i když bychom předpoklá-

Alberovice na indikační skice z r. 1838 (překreslil a vysvětlivkami opatřil autor)

дали, že jím byl zmíněný Václav. Bohužel nevím, odkud tato informace pochází.

Osud vsi během husitských válek není znám. Další zmínku o Alberovicích, a to ve formě predikátu, lze nalézt až na sněmovní listině ze 17. 3. 1440, kde je uváděn Vaněk z Alberovic (AČ I, 256). O jednadvaacet let později je uváděna v deskách zemských Anežka z Alberovic ve sporu s Machnou z Bohdanče týkajícího se jakési svěrenecké správy. Toho roku se Anežka soudí ještě s Janem Hodinburkem z Vrčice a některými dalšími šlechtici o několik vsí, jako například o Soběboři (RT I, 113). Tento spor vyhrála, neboť roku 1465 ji král potvrdil právo na tyto vsi (RT I, 144). Ve stejném roce, 28. června, pohnala k soudu Jana z Hodinburka a z Vrčice ještě jednou (AČ XIX, 604). Ves Alberovice byla patrně stále rozdělena, neboť Vaňkovi z Alberovic patřila část vesnice v letech 1440 - 1470 (Šimek 1989, 33). V roce 1510 je ve výpovědích svědků v soudním spise věnovaném fádění tlupy, kterou se z části podařilo pochyvat, uváděn jako vůdce Jiří Alberovský (AČ XIII, 358 - 36). 3. 3. 1512 Václav z "Ouberovic" pohání Michala Slavatu k soudu kvůli pychu, prováděnému na jeho pozemcích (AČ XIX, 552). Zdá se, že jejich sousedství nebylo zrovna ideální, neboť o rok později, 8. 4. 1513, Václav opět Slavatu pohání k soudu ohledně věci, pobraných z tvrže Háčky, kterou Slavata Alberovickému postoupil (AČ XIX, 199).

K datu 10. 6. 1542 pak lze v deskách zemských nalézt tento zápis: "Jiřík a Vondřej, bratři, synové Řehoři, dědinici z Alberovic i na místě sirotkov mladších nedielných let nemajících, synov někdy Šimona, bratra jich ... že na svou díl otcovský, strajcovský a dědičný od Jana, syna někdy Kuby odtud z Alberovic vzali a přijali dědiny tyto dolepané: v Alberovicích puol dvora s dědinami..." (DZ I, 269). Jako jiný majitel je dále uváděn v roce 1543 pražský měšťan Václav Kamarét a po něm Mikuláš zvaný též Kamarét, ačkoliv to byl svobodník, který zboží koupil od výše psaného měšťana (Šimek 1989, 33). Dal-

ším držitelem byl Mikulášův syn Jan Kamarét. Připomínán je roku 1586, kdy se v Alberovicích píše prvně o dvou tvrzích, což je vlastně i jediná zmínka o jejich existenci (Šimek 1989, 33). Rodina Kamarýtů se objevuje v pramenech i nadále. Okolo roku 1600 bylo zboží v Alberovicích rozděleno na tři svobodnické živnosti. Držely je rodiny Alberovských, Křivskoudovských a Kamarýtů ze Žirovnice (Vlasák 1885, 45). V berní ruli jsou k roku 1677 uvedeny opět tři dvory. Jeden měl Zikmund Brikei, druhý Jiří Vlasák a třetí Michal Bouda. Posledně jmenovaný roku 1662 vyhořel. U tohoto zápisu je přípis: "bejvali od starodávna dva dvorové..." (BR 10/II, 777). To byly vlastně dva původní poplužní dvory s tvrziemi.

Dnes lze zcela bez problémů určit místo jedné z tvrzi, neboť je dodnes z poloviny obklopeno bývalým příkopem s vodou. Vodní příkop byl kdysi zřejmě nejdůležitější částí opevnění tvrže. Půdorys tvrziště je krásně viditelný na indikační skice z roku 1838, kde je dobře patrná i druhá, tehdy již vysušená část příkopu. V prostoru na severozápad od tvrziště, kde jsou zachyceny již jen nějaké drobné objekty, můžeme předpokládat hospodářské zázemí tvrže - poplužní dvůr. Tvrziště je dnes soukromý pozemek s budovou čp. 27 (dříve č. 11) a leží při silnici. Měřený pláněk se nepodařilo pořídit, neboť pozemek je celý oplocen.

Alberovice - pozůstatek vodního příkopu, vlevo tvrziště

O místě, kde stávala druhá tvrz se lze pouze dohadovat. Nejpravděpodobněji ale stála na opačné straně silnice v místě na skice označeném "Hof", tedy dvůr, nesoucí tehdy číslo 19. Vidíme zde velký hospodářský dvůr vymezený budovami a hradbou. Ostatní daleko menší dvory jsou jistě původně jen poddanskými dvory, jeden z nich pak bude třetího výše jmenovaného svobodníka. V poplužním dvoře je zajímavá skicou zaznamenaná budova na půdorysu písmene "L", která by mohla skrývat někdejší druhou alberovickou tvrz. Tento prostor ale teprve čeká důkladnější průzkum.

Použité prameny a literatura: AČ - Archiv český (edice) I, XIII, XIX. Praha; BR - Berní rula (edice) 10/II. Praha; DZ - Desky zemské Království českého (edice) I, 1541 - 1542. Praha; RT - Pozůstatky desk zemských Království českého r. 1541 pohořalých (edice) I. Praha; Šimák, T. a kolektiv 1989; Hrady, zámky a tvrže v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI. Praha; Vlasák, A. N. 1885: Okres dolno-kralovický v Čáslavsku. Praha.

Drobnosti, dodatky, opravy, informace, zajímavosti, ohlasy

Konference Dějiny staveb 2002

Ve dnech 5. - 7. dubna 2002 proběhl na zámku v Nečtínech již třetí ročník konference Dějiny staveb. S potěšením můžeme konstatovat, že odborná úroveň konference a také její organizační zajištění vykazují vzestupné směřování. Účastí několika kolegů ze Slovenska a Německa konference udělala také první krůček k tomu, aby se v budoucnosti stala místem širší mezinárodní výměny informací. Výstupem minulých ročníků konference jsou kvalitní sborníky. Věříme, že se přes finanční potíže podaří realizovat i sborník z letošní konference.

Méně potěšující je poměrně slabá účast, ať už aktivní nebo pasivní, účastnických skupin, jejichž přítomnost na konferenci leží pořadatelům zvláště na srdci - studentstva příbuzných oborů a členstva Klubu Augusta Sedláčka (KAS), a to přesto, že pro jejich účast jsou vytvářeny zvýhodněné podmínky formou výrazných slev.

V současné době se rozbitými pracemi na přípravě organizace konference Dějiny staveb 2003, která se bude konat na obvyklém místě, opět v dubnu. Již nyní je zřejmé, že ekonomika tohoto podniku si vynucuje zvýšení účastnického poplatku. Po zkušenosti z minulých ročníků se rozšířila jednotná přihláška s vyznačením plnocenného poplatku. Vyzýváme členy KAS a další "potřebné" soukromé osoby, aby si na adrese organizátorů včas vyžádali formulář pro poskytnutí slevy. Budeme rádi, když členové KAS, účastníci se jako soukromníci, využijí této příležitosti k hojně účasti. Jedině tak se splní jeden z cílů konference, rozvíjet amatérskou obec badatelů a zájemců.

Skončilo léto a je nejvyšší čas pomýšlet na volbu a tvoření Vašeho konferenčního příspěvku. Zkušeným autorům není co radit; pro méně zkušené připomínám, že je možno prezentovat i drobná sdělení v panelové diskusi, kde je nutno spolu s kratším textem vystavit kresebnou či fotografickou dokumentaci Vašeho příspěvku. Panelová diskuse (na níž je povinná prezentace příspěvků pro všechny příspěvatele, tedy i pro autory přednášených referátů) je ideální příležitostí v odborných debatách probrat Vámi zvolený problém. Nenechte proto odplývat tuto příležitost a přijďte pobýt v přátelském neformálním a zároveň odborně inspirujícím zámeckém prostředí. Nashledanou v Nečtínech na konferenci Dějiny staveb 2003.

Jan Anderle

Konference Dějiny staveb 2003

Další, již čtvrtý ročník konference, se koná opět ve školicím středisku Západočeské univerzity v Nečtínech ve dnech 11.4 - 13.4 2003. Účastníci předchozích ročníků dostanou přihlášku poštou. Noví zájemci si mohou přihlášku vyžádat na adrese:

Sdružení EVIDA, konferenční servis
pracoviště Hálkova 75, 301 22 Plzeň
tel.: 37 773 2707, tel./fax: 37 733 0707,
602 614 109, email: dejiny.staveb@seznam.cz

Odborné záležitosti můžete konzultovat s tajemníkem konference: Petr Míkota, tel. 603 828377

Zde si rovněž můžete objednat sborníky z předchozích konferencí.

Petr Míkota

Přestavba zámku v Rochlově

Chátrající zámek a hospodářské objekty dvora u něj (stáje, sýpka a velké budovy pivovaru) ve vsi Rochlově u Nýřan (o. Plzeň - sever) jsou podle místních obyvatel v soukromých rukou a právě jsou opravovány. Na stájích a zámku byly vy-

měněny či opraveny krovy a krytiny, před zahradním průčelím zámku byl kvůli vlhkosti snížen terén a sanační práce zřejmě budou pokračovat (července 2002). V soupisu památek z počátku 20. století je v Rochlově zaznamenán "zámeček jednopatrový, prostá barokní stavba z 18. století" (Kamper - Wirth 1908, 182), v seznamu uměleckých památek z přelomu 70. a 80. let téhož věku již zachycen není (Poche 1980). Při letmé návštěvě dosud volně přístupného zámku a ostatních dvorských objektů jsme si povšimli některých zajímavých skutečností.

Zámek je patrový objekt na obdélném půdorysu s valbovou střešou má uprostřed jižní nádvoří strany jen mírně vystupující rizalit zakončený nízkou obdélnou atikou s vynikajícími kulařnými, dnes rezavými hodinami v jejím středu. Uprostřed kratší západní strany je umístěn čtverhranný záchodový výstup. Delší nádvoří a zahradní průčelí jsou devitisá, kratší boční strany čtyřosé. Před nádvořím průčelím zámku jsou cihelné sloupky, které zbyly z ohrazení zahrádky, na západní straně je umístěna studna, nedaleko ní leží masivní povalený pískovcový podstavec sochy.

Uprostřed zmíněného rizalitu je umístěn hlavní vstup do zámku s prostými dřevěnými zárubněmi, lemovanými jednoduchým štukovým rámem, tak jako všechna okna v přízemí i v patře. Okna v patře jsou opatřena nadokenními přímými římsami. patro je odděleno jednoduchou plochou kordonovou římsou a zakončeno korunní římsou, pod níž jsou na nádvořím průčelí umístěny konzoly, v prostoru rizalitu v bohatším provedení. Nároží jsou zvýrazněna bosáží provedenou v omítku, obdobně je ozdobena přízemní část rizalitu.

Za hlavním vchodem je umístěn prostorný vstupní vestibul, z něhož vedou schodiště do patra a do sklepa a vstupy do pravé, levé i zadní části zámku. Zadní části zámku je možné projít do zahrady. Do vestibulu ústí také chodba rozdělující západní část zámku na místnosti při nádvořím a zahradním

průčelí. Všechny prostory přízemí jsou zaklenuty valenými klenbami s úzkými trojbokými výsečemi. Trojramenné schodiště s krátkou střední částí stoupá z vestibulu do patra, kde je obdobjí komunikační prostor. Patro je řešeno podobně jako přízemí. Z horního vestibulu vede schodiště na půdu, vstup do místnosti při zahradním průčelí, do místnosti napravo i nalevo a do chodby vedoucí do západní části zámku. Místnosti při nádvořím i při zahradním průčelí jsou propojeny emfiládou, v západní části jsou navíc přístupné ze zmíněné chodby, ústící do záchodového výstupu.

Patro je plochostropé, stopy jsou pobíjené rákosem. V některých prostorech strop zcela chybí, někde je částečně odpadlý působením dřevomorky. Podle pamětníků zde byly kazetové stropy, po nichž jsme však neshledali stopy. Prkenné stropy pobíjené rákosem tu prý byly zřízeny až za působení státního statku. V rohové místnosti zahradního průčelí a západní strany je pod odpadlým prkenným stropem opatřeným rákosem uchy-

ceným na podvělečeném trámku dochován trámový záklpový strop. Trámy i záklpová prkna jsou ozdobně okosená, ale napadena také dřevomorkou. V některých prachodech se také dochovalo dřevěné táflování špalet. Na jednom dveřním záklenku se dochovala výmalba na původní omítce - v širokém červeném rámeči na šedém podkladě zelená ratolest s červenými kvítky.

Stavba vykazuje některé znaky svědčící o přestavbě barokního zámku, jehož zdivo je smíšené. Zdivo záchodového výstupku a rizalitu je však pouze cihelné. Výstupek je v přízemí přístupný zvenčí a u něj ústí zmiňovaná střední chodba, která je zalomena tak, aby se výstupku vyhnula. V patře chodba ústí někdejší oknem přímo do výstupku, vedlejší okno je zazděné a výstupkem částečně překryté. Jde evidentně o přístavek. Také střední rizalit, vystupující o 20 cm, částečně překrývá na obou stranách přízemí i patra zazděná starší okna. Na rizalitu a záchodovém přístavku také není nejstarší vrstva bílé pekované omítky, patří na ostatních obvodových zdích a opatřena na nárožích červeně malovaným kvádrováním. Znamená to tedy, že také rizalit vznikl v pozdější stavební fázi. Nynější úprava hlavního vstupu tedy není původní a ani kamenná aliance nad ním není osazena na původním místě.

V prostoru styku nádvoří obvodové zdi a na ní kolmých zdí přízemního vestibulu jsou situovány v síle zdi jakési "studny". Byly přístupné dutinami ve zdech vestibulu, jsou především pod úrovní podlah ze smíšeného zdiva, jejich horní části převážně ze zdiva cihelného a jsou zakončené přibližně ve výši člověka cihelnými záklenky. V průměru mají asi metr a půl a přibližně polovinou průměru zasahují do obvodové zdi zámku. Dvouprostorové sklepy, které podle vybouraného otvoru ve východní zdi byly zřejmě rozsáhlejší, jsou zaklenuty valenými cihelnými klenbami. V prostoru při nádvoří straně zámku je klenba posazena na nízký kamenný základ. V rozích, kde jsou patrná tělesa "studní", jsou v klenbě výseče, umožňující přístup do "studní" dnes zazděnými vstupy s polokruhovým záklenkem. Uvedené dutiny by mohly být točitými schodišti pro služebnictvo, zásobující hodující panstvo. V tom případě by ale původně musely vést až do patra, kde se prostory zámeckých jídelen nacházely. Snad byly osvětleny dnes zazděnými okny v přízemí i v patře, částečně překrytými rizalitem, a při přestavbě zredukovány. Po zakotvení schodišťových stupňů ve stěnách dutin jsme si ale nepovšimli žádných stop.

Kdy ale byla naznačená přestavba realizována? Protože jsme nenašli stopy po tradiční zámecké černé kuchyni, která by logicky měla být umístěna za vstupním vestibulem, je možno předpokládat, že byla zrušena při přestavbě zámku a nahrazena "bílou" kuchyní, kde se již uplatňoval sporák. Tento nový způsob vaření a také vytápění se vysvíjel postupně v 1. polovině

19. století, kdy se objevoval ojedinelé, teprve od poloviny století je proměna systému všeobecně patrná (Škabrada - Ebel 2001, 173, 177). Jestliže se tedy máše úvahy ubírají správným směrem, došlo k přestavbě rochlowského barokního zámku snad až někdy ve druhé polovině 19. věku v neoklasicistním slohu, čemuž by odpovídaly i ozdobné prvky v řešení fasády.

Předpokládáme, že předložený názor na stavební vývoj objektu založený pouze na zběžné prohlídce bude korigován na základě zaměření zámku a odborného stavebně historického průzkumu, který byl snad před započetím opravy vypracován. Historii Rochlova se budeme zabývat v příštím čísle.

Literatura: Kamper, J. - Wirth, Z. 1908: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Stříbrském. Praha: Poche, E. a kolektiv 1980: Umělecké památky Čech 3. Praha: Škabrada, J. - Ebel, M. 2001: Průběhy proměny vytápěcích systémů v průběhu 19. století. Dějiny staveb 2001, 173 - 180. Plzeň,

Petr Rožmberský - Veronika Machová

Už jste četli...?

V roce 2002 vydal Státní ústav památkové péče v Praze, oddělení vědeckých informací a knihovna **Bibliografii památkové péče za rok 1995**, zpracovanou J. Dejnkovou. V publikaci formátu A5 o 164 stranách jsou tyto tématické okruhy. Památková péče všeobecně. Prezentace a propagace v památkové péči. Informatika a dokumentace v památkové péči. Rekonstrukce a restaurování památek. Dějiny umění, Urbanismus a architektura. Výtvarné umění. Speciální druhy památek. Archeologie. Historie. Památková péče a památky v zahraničí. Uvedeny jsou informační prameny (mezi nimi je i Hláska) a na závěr jsou zařazeny autorský, místní a jmenový rejstřík. Tentýž ústav vydal letos také **Výroční zprávu 2001** (A4, kvalitní papír, 78 stran). Z obsahu: Hlavní činnosti SÚPP. Plnění hlavních úkolů. Přehled vystupu z ukončených výzkumných a vývojových úkolů. Odborná péče o národní kulturní památky. Redakce děkuje za zaslání obou publikací.

Kutnohorsko - vlastivědný sborník 5-02. Vydalo nakladatelství a vydavatelství Kuttna, Martin Bartoš, 17. listopadu 97, 284 01 Kutná Hora, tel. 037/761090. Formát A5, 60 stran. Z obsahu Moravec - Kramář, Letecká fotodokumentace středověkých vsí na Čáslavsku na příkladu vesnické osady Zbyslav: Němcová - Moravec, Náhrobník Johany Polyceny Šofmanové z kostela Nejsvětější trojice ve Zbyslavi; Tydlík, Zaniklá středověká tvrz a vesnice Újezd u Malešova na Kutnohorsku; Peták, Tvrz a zámek v Ostrově u Zruče nad Sázavou; Tomásek - Starý, Nové pohledy na vývoj středověké Čáslavi. Publikaci lze objednat na uvedené adrese, redakce děkuje za zaslání.

Regionální muzeum Kolín vydalo v roce 2001 Sborník k nedožitým 65. narozeninám PhDr. Zdeňka Jelínka, CSc. (1936 - 1994). Ve sborníku je na str. 206 - 212 též práce R. Tvrđíka Zaniklé středověké tvrze v okolí Chlístovic na Kutnohorsku. Jde o lokality **Bahýnko - Krasoňovice, Újezd, Albrechtice**. Děkujeme za zaslání separátu. *P. Rožmberský*

Minulost Rokycanska 15/2002. Vydal Státní okresní archiv Rokycany, Jeřabinová 96, 337 01 Rokycany. Formát A4, 43 stran, cena 30 Kč, Z obsahu: P. Cironis, Popis nejstaršího vyobrazení Rokycan z r. 1536 (pokus o novou lokalit rokycanského hradu). *J. Světlík*

Z hradů, zámků a tvrzí

Pozor! Informace převzaté z tisku nemusí vždy odpovídat skutečnosti!

Kláster české komunity trapistů vzniká z téměř ruiny bývalého hospodářského dvora tepelského klátera **Nový dvůr** (o. Karlovy Vary, viz **Hláška 2001/4, 62**). Mnichy do barokního dvora pozval z francouzského opatství plzeňský biskup František Radkovský. Mnohonárodnostní mnišská komunita se v tomto kraji, v bývalé "pevné hrázi socialismu a míru", stane jedním z mostů sjednocené Evropy. 21. 3. 2002 tu byl položen za účasti opata ze Sept-Fons základní kámen nového moderního kostela, který se stane součástí původního barokního komplexu. Návrh stavby pochází od londýnského architekta Johna Pawsona. Zhruba polovina klátera by měla být dokončena ještě letos, o stavbu pečují ateliér architektů Jana Soukupa z Plzně (Plzeňský rozhled 2. 4. 2002). *Š. Monvíka*

200000 Kč věnuje Plzeň sousednímu Starému Plzeňci na opravu zříceniny hradu **Radyně** (o. Plzeň - jih), kde se na jaře zřítla část stěny bývalé hladomony. Náprava havárie si vyžádá asi půl miliónu, náklady na kompletní rekonstrukci se pohybují kolem 7 miliónů (Plzeňský deník 29. 6. 2002).

Svou daň si vybraly srpnové povodně i na památkových objektech. Postižen byl také zámek **Liběchov** (o. Mělník) na pravém břehu Labe, náležející Národnímu muzeu. Stavba je v jádru od F. M. Kaňky z let 1720 - 30, sochy od M. B. Brauna, Reinerovy fresky nahradily v 19. st. romantické výjevy od J. Navrátila. Právě zkáza nedávno restaurovaných fresk je jednou z největších škod - voda dosáhla až na stropy přízemí ve výši 4 m. Poničen byl i nábytek v interiérech, muzejní sbírky asijských kultur se podařilo včas zachránit (Mladá fronta Dnes 26. 8. 2002).

Kvalu hrádku **Frymburku** (o. Klatovy, za komunistického režimu Želenov) je přisazen bývalý panský dvůr s renesanční tvrzí v čele. Nejen tvrz, ale i všechny ostatní stavby ve dvoře (dva hospodářské objekty se schodišťovými přístavky, stodola, zeď u zadní brány) nesou stopy po sgrafitové výzdobě, některá okna tvrze jsou rámována původními kamenicky ztvárněnými ostěními. Jde o vzácné dochované renesanční rezidenční dvůr. Část stěchy obytného objektu je kryta prejzy s vrcholy obloučků "prožranými" zubem času; tato krytina je snad také původní. Podle informace obyvatele tvrze jsou objekty na prodej, jednu z hospodářských budov prý již zakoupil jakýsi Pražák. Právě u ní stojí jeden z přístavků se sgrafity, který nesl klenbou kryté schodiště do patra - klenba se však nedávno zřítla (nebo byla odstraněna?). Frymburský dvůr by si zasloužil důslednou památkovou ochranu a zvýšený zájem odborníků. *P. Rožmberský*

Rekonstrukce zpusťoseného zámku **Jezeří** (o. Most), jejíž Lobkovicové vrátili státu, si vyžádá desetmilióny. Prozatím se investuje 5 miliónů korun ročně, během roku se částka zvýší. (Právo 28. 3. 2002).

Petr Knötig v článku "Gross zarazil nároky Salmů" píše, že ministr vnitra zamítnutím žádosti o dodatečné uznání čl. občanství Hugovi Mikulášovi von Salm-Reifferscheidt-Raitz (zemřel 1946) znemožnil vznesení restitučních nároků jeho příbuzných, žadajících kromě 8000 ha pozemků (včetně části Moravského krasu) také zámky **Blansko a Rájec-Jestřebí** (o. Blansko). Na vrácení již vydaných lesů asi vznosou žalobu Lesy ČR (Právo r. 12, č. 137/2002, s. 1 a 3)

Po vrácení případu Nejvyšším soudem zpět k 1. instanci rozhodl okresní soud v Rychnově nad Kněžnou při novém projednání, v němž popřel svůj 1. rozsudek, o vydání areálu zámku **Opočno** (o. Rychnov n. Kněžnou) Kristině Colloredo-Mansfeldové. Její otec Josef však r. 1942 žádal o říšskoněmecké st. občanství. Proti rozsudku okr. soudu se odvolá buď Památkový ústav v Pardubicích nebo ministerstvo kultury (Právo, r. 12, č. 137/2002, s. 1 a 3). Radek Kedroň v článku "Komu opočnošský zámek: státu, šlechtě?" (Mladá fronta dnes, 1. 7. 2002, s. B6) uvádí, že pardubičtí památkáři "zuby nehty brání ... (zámek) před původními vlastníky". Uvádí vzpomínky místních lidí na Josefa Colloredo-Mansfelda, jenž dle nich údajně nekolaboroval s Němci. Dává prostor názoru kastelána J. Jiráka: "Nemůžeme přece vracet to, co sebrali (hraběti) Němci". Doplněno fotem Kristiny Colloredo-Mansfeldové, vedoucí spor o restituaci. Na téže straně článek Štěpánky Tůmové "Byl to osvícený hospodář, tvrdí o svém zaměstnavateli" přináší vzpomínku na Josefa Colloredo-Mansfelda.

V žláncích "Kinský a hra o miliardy" (1. 6.) a "Kinský přispěl k rozbití země" (8. 6.) dokládá M. Šiška nacistické aktivity Oldřicha (Ulricha) Ferdinanda (1893 - 1938), člena choceňské větve Kinských, majitele statků **Česká Kamenice** (o. Děčín), **Chocet** (o. Ústí n. Orlicí), **Zlonice** (o. Kladno) a **Heřmanův Městec** (o. Chrudim). Doplněno archivními snímky knížete s K. Henleinem či v uniformě SA (Právo 1. a 8. 6. 2002, vždy s. 16 - 17). *J. Brtek*

Těsně po návštěvě členů KASu bylo objeveno na tvrzí **Cuknětejně** (o. České Budějovice) žulové gotické hrotité okénko in situ z 90% dochovanou malovanou omítanou paspartou a dřive odsekanou kružbou. Na špaletě (záklenku) se nacházejí figurální fresky (zatím předpoklad) madona a klečící poutník na jedné straně a sv. Josef na druhé. Omítka fresk je takřka neporušena, kontrast a barevnost jsou ovšem minimální. Doufám, že restaurátor bude schopen fresky oživit. Vzhledem k orientaci Z - V se jedná s největší pravděpodobností o kapli. Domnívám se, že v kontextu českých tvrzí období gotiky jde o jedinečný nálezy, který posunuje naše znalosti o výtvarné podobě těchto objektů a výtvarném citění jejich uživatelů. Omítka sousedící s tímto oknem vykazuje ve spodních vrstvách barevnou úpravu - může jít o další zajímavé a překvapivé nálezy. *T. Pek - vlastník*

Lysov (o. Olomouc) - dosud travnaté místo sotva patrných pozůstatků tvrzíště v trati "Na zámku" bylo v nedávné době zalesněno smrkem.

Vraní Hora (o. Svitavy) - zřejmě amatérskou sondou byl na severozápadním okraji hradního areálu zachycen zbytek zdíva, zřejmě hradby.

Kaznějov (o. Plzeň - sever) - hluboké sklepy a část do hloubky klesající, nyní již zavalené chodby, mající cihlové valené klenby, se nalézají pod nynějším čp. 9 Na Staré návsi (r. 2002). Dle majitele nemovitosti vedla chodba údajně až na zámek Kaceřov a její další větev do vesnice Obory, kde ústila do nejvýše položené budovy (nynějši hostince?).

Mladotice (o. Plzeň - sever) - pod verandou jižního průčelí obytného stavení čp. 11 v blízkosti kaple zasvěcené Jménu Panny Marie se nalézá gotický sedlový portálek a staré sklepy (r. 1998). Tyto dochované stavební prvky v Kaznějově a v Mladotcích snad dokazují předpoklad výskytu tvrzí v klášterních dvorech (v Kaznějově doložena). Viz P. Rožmberský Kaznějovská rychta, Hodyňská rychta, Mladotická rychta v Hlásce II a Dvory plaských cisterciáků v edici Zapomenuté hradby, tvrze a místa č. 21.

Stábovice (o. Opava) - zprivatizovaný zámek, původně renesanční tvrz, prochází nyní rozsáhlou rekonstrukcí. Na hlavním východním průčelí odhalen renesanční vstupní portál a výkopem před ním odkryto zdívo ohradní zdi se vstupem a mostkem přes zaniklý příkop.

Deštné (o. Opava) - pozdně barokní zámek ve dvoře na západním okraji vsi je zcela ve zříceninách. V rozpadající se budově je patrné zdívo z lomového kamene původní renesanční tvrze. *J. Synek*

Zprávy z klubu Rada

Kontaktní adresa: KAS, Kopeckého sady 2, 301 36 Plzeň.
Tel. 0604261000.

Všem funkcionářům poboček: **Do konce roku (raději dříve) je třeba zaplatit Radě předplatné Hlásky a "desátek" za každého člena.** Pobočky neobdrží Hlásku dříve, dokud nebudou tyto podmínky splněny. Zaplatit je možné složenkou typu "C" na adresu pokladní - Jana Richterová, Klub Augusta Sedláčka, Slovanská tř. 155, 307 05 Plzeň, nebo na účet KASu č. 0722262379/0800. Objednávku ve formě jmenového seznamu předplatitelů Hlásky a seznamu členů za něž je placen desátek zašlete na adresu Rady (popřípadě i přihlášky nových členů). To vše velmi urychlete, neboť další číslo Hlásky vychází už počátkem ledna. Členové, kteří publikovali letos v Hlásce, mají příští číslo zdarma. Jsou to z pobočky Plzeň **Machová, Noháčová-Monhartová, Rožmberský, Anderle, Mikota, Morávka, Novobilský, Hanzl, Brtek, Čihák, Bezděková, Makaj, Vlčnovský, Kamenická, Knoll, Krčmář, Procházka, Chmelíř, Světlík, Richterová**, z pobočky Hradec Králové **Slavík, Fišera, Hladký**, z pobočky Zlín **Hoza, Zikmund, Z.Sadilek**, z pobočky Humpolec **Kocman**, z pobočky Praha **Synek, Dusil**, z pobočky Brno **Štětina**.

V redakci Hlásky se nashromáždilo několik příspěvků, které nebylo z kapacitních důvodů možné umístit do tohoto čísla (autorů Hozy, Štětiny, Rožmberského, Ryšavého, Synka, Cimbůrkové). Některé z nich čekají na uveřejnění již od února - přednost je dáována článkům aktuálním. Snad se je podaří umístit do příštího čísla, ale u rozsáhlejších studií bude patrně nutné uveřejňovat je na pokračování.

Pobočka Plzeň

Kontaktní adresa: KAS pobočka Plzeň, Kopeckého sady 2, 301 36 Plzeň. Tel. 0604261000.

Na hradě Rabi si 6. července řekli ano paní Arnoštka Noháčová a pan Jaroslav Monhart. Je to již třetí svatba mezi členy pobočky a novomanželé tradičně dostali od klubu dort ve tvaru hradu. "Radyně" se tentokrát povedla a dort byl sněden na srpnové schůzce U námořníka.

Na klubových schůzkách konaných každou první středu v měsíci v salónku restaurace U námořníka přes prázdniny přednášky nebyly, v září tématicky navázal P. Rožmberský na svou červnovou přednášku o vzniku šlechty povídáním o dalším vývoji šlechtictví.

Nezapomeňte! Nastal čas splnit jedinou členskou povinnost. Jistě tušíte, o co jde. Ano, zaplatit příspěvky. Určitě to všichni zvládnete a nebude třeba posílat upomínky (poštovně opět podražilo). Také ještě letos činí příspěvek jen 90 Kč a skládá se ze dvou složek - předplatného Hlásky pro členy na rok 2003 (40 Kč) a vlastních členských příspěvků (50 Kč), z nichž pobočka musí odvést Radě "desátek", tedy 10 Kč. Členové neodebírající Hlásku (rodinní příslušníci a pod.) platí pouze členské příspěvky ve výši 20 Kč. Členové, kteří publikovali v tomto ročníku Hlásky (viz Rada), mají příští ročník zdarma a uhradí tedy pouze členské příspěvky - 50 Kč. Zaplatit je možné na klubových schůzkách, přiloženou složenkou, nebo na účet č. 0722262379/0800 do konce roku. Posledně jmenovanou možnost ať užijí instituce, které to složenkou nezvládnou. Individuální členy prosíme o platby jiným způsobem než převodem z účtu na účet, neboť ze zaslaných 90 Kč si za "operaci" banka strhne 50 Kč!

V sobotu 12. října se koná **podzimní vycházka**. Cílem bude věžová tvrz ve Lštění v majetku našeho člena pana Z. Procházky. Odjezd z Hlavního nádraží směr Domažlice v 8.18 hod. do stanice Bližejov a odtud "pěškově" přes Přívozec (zámeček) do Lštění, kde bude možné podrobně "prozkoumat" tvrz. Nazpět je možné jít přes hrad Osvračín a odjet domů ze stanice Osvračín. Trasa je dlouhá celkem cca 10 km. Vezměte rodinu, kamarády a známé a poďte se projít!

Podzimní **členská schůze** se koná třetí středu v říjnu, tedy šestnáctého, od 16.30 hod., opět v zasedací síni Památkového ústavu v Prešovské ulici, dům "U slunce". Program: přijímání nových členů, řešení klubové knihovny a zorganizování automobilového zájezdu do Bečova - relikviář sv. Maura. O účast žádáme majitele aut, kteří by za úhradu vezli ostatní zájemce.

Podzimní zájezd pod vedením pana Novobilského se letos konal na Kasejovicke. Počasí pálo a prvním objektem, který účastníci "prozkoumali", byl hrádek neznámého jména na Strašné skále u Přešína. V samotných Kasejovicích bylo možné spatřit z tvrziště už jen část valu, vše ostatní je na soukromých oplocených pozemcích. Ve Lnářích jsme se na vlastní oči mohli přesvědčit o síle vody. Silnice vedoucí po hrázi rybníka k zámku je více než z poloviny stržená, voda z protrženého Metelského rybníka řádila i v příkopu tvrže, poškodila most přes příkop a sochy u zámku. Do zdi tvrže je zasazena deska s rýskou hladiny vody při povodni na konci 19. století; asi o metr a půl výše je modrou křídou zachycena hladina vody z letošního srpna. Vstupné do lnářského zámku činilo 40 Kč, prohlídka asi šesti v podstatě prázdných místností trvala díky neuvěřitelným vypravěčským schopnostem průvodce hodinu a půl. Následoval oběd v místním hotelu, kde částečně opilý personál nebyl schopen nás hotovými jidly obsloužit v čase kratším dvou hodin. Kvůli zdržení ve Lnářích bylo nutné některé plánované lokality vynechat. Tvrze Pole a Kadov byly obhlédnuty zvenčí. V Chanovicích jsme navštívili skanzen lidové architektury budovaný okresním muzeem. O jeho vzniku a účelu zasvěceně pohovořil člen klubu, ředitel klatovského muzea pan Smolík. Starosta Chanovic nás pak provedl místním hrádkem, později zámek a nyní školou, kde je v ještě nedávno zasypávaných sklepeních instalováno muzeum řemesel a v bývalých renovovaných stájích muzeum hraček. Poslední lokalitu, kterou jsme stihli, byla tvrz v Řesanicích.

Pobočka Zlín

Kontaktní adresa: KAS pobočka Zlín, MUDr. Jiří Hoza, Dukelská 3975, 760 01 Zlín.

V červenci proběhla úspěšně v Žilině druhá vernisáž s prodejem knihy Hradní zříceniny na Slovensku našich členů A. Hofereka a M. Zikmunda s medializací knihy ve slovenské veřejnoprávní televizi.

Vzhledem k problémům týkajících se tradičního dobývání na hradě Lukově bylo rozhodnuto, že se tato akce bude konat na královském hradě Brumové za podpory obce dne 14. 9. 2002. 1. ročník nese stejný název jako předtím na Lukově, jen místo se změnilo - Dobývání hradu Brumova. Doufáme, že tak přispějeme k popularizaci hradní architektury na našem území.

J. Hoza - Z. Sadilek

Informace od dalších poboček redakce do uzávěrky tohoto čísla neobdržela.

**Uzávěrka dalšího čísla: 10. 12. 2002
(vyjde v první lednové dekádě 2003)**

HLÁSKA, zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka. ISSN 1212-4974. Vychází čtvrtletně. Toto číslo vyšlo v 1. říjnové dekádě 2002. Šéfredaktor Petr Rožmberský, technický redaktor ing. Petr Mikota, redaktor pro internet Roman Bečka (www.volny.cz/klubas). Adresa redakce: Klub Augusta Sedláčka, Kopeckého sady 2 301 36 Plzeň. Vydává Klub Augusta Sedláčka za přispění Magistrátu města Plzně. Registrováno pod značkou OK ÚMP 23/1991. 350 výtisků.